

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DÖVLƏT GÖMRÜK KOMİTƏSİNİN AKADEMİYASI
GÖMRÜK İŞİ VƏ İDARƏETMƏ KAFEDRASI

**“Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində qarşıya çıxan
məsələlərin təhlili üzrə beynəlxalq təcrübə”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Magistrant: Qasımova Elisa Sərxan qızı.

Elmi rəhbər: i.ü.f.d. Əlirzayev Elvin Vahid oğlu.

BAKİ 2024

DGKA-nın Elmi işlər üzrə

Rəis müavini

Cəmilə Namazova

Təsdiq edirəm

“___” ___ “2024-cü il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DÖVLƏT GÖMRÜK KOMİTƏSİNİN AKADEMİYASI
GÖMRÜK İŞİ VƏ İDARƏETMƏ KAFEDRASI

**“Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində qarşıya çıxan məsələlərin
təhlili üzrə beynəlxalq təcrübə”
mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASIYASI**

İxtisasın şifri və adı: 060401 – Dünya iqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Gömrük işi

Qrup: M22

Magistrant

Qasimova Elisa Sərxan

_____imza

Kafedra müdiri

i.ü.f.d. Əlirzayev Elvin Vahid

_____imza

Proqram rəhbəri

i.ü.f.d. Əlirzayev Elvin Vahid

_____imza

Elmi rəhbər

i.ü.f.d. Əlirzayev Elvin Vahid

_____imza

GÖMRÜK DƏYƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN MƏSƏLƏLƏRİN TƏHLİLİ ÜZRƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Gömrük dəyəri advalor gömrük rüsumlarının hesablanması üçün baza rolunu oynadığından və bu rüsumlar da dövlət büdcəsinin gəlir mənbələrindən biri olduğundan hər bir ölkə üçün gömrük dəyərinin düzgün müəyyənəşdirilməsi çox vacib bir məqamdır. Ona görə də gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsullarının düzgün tətbiq edilməsi əhəmiyyətlidir. Gömrük dəyəri ilə bağlı beynəlxalq təcrübə və bu təcrübənin Azərbaycan Respublikasında da tətbiq edilməsinə dair məsələlər olduqca aktual xarakter daşıyır. Dövlət Gömrük Komitəsi də öz fəaliyyətində gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi, bu sahədə qarşıya çıxan problemlər və bu problemlərin aradan qaldırılması üzrə layihələr həyata keçirir və bir sıra beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqat işinin əsas məqsədi gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində qarşıya çıxan məsələləri təhlil etmək, dəyərin beynəlxalq təcrübədə necə müəyyən edildiyi ilə tanış olmaq və Azərbaycan Respublikasında dəyər problemləri ilə əlaqədar məsələləri araşdırmaq və onların həll yollarını tapmaqdır.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Dissertasiya işinin yazılmasında iqtisadi analiz, sistemli yanaşma, həmçinin qrafik və müqayisəli təhlil metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqat işinin informasiya bazasının əsasını bir çox fərqli dillərdə (Azərbaycan, İngilis və Türk) olan iqtisadi ədəbiyyatlar (dissertasiya, elmi məqalə, elmi jurnal və s.), həmçinin Azərbaycan Respublikasında bu sferaya aid qəbul edilmiş bir sıra normativ hüquqi aktlar təşkil edir. Xüsusilə də xarici mənbələrdən əldə olunan gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə beynəlxalq təcrübəyə dair məlumatlar tədqiqat işi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən mənbələrdir. Həm milli, həm də xarici internet resurslarından əldə edilmiş məlumatlar da dissertasiya işinin yazılmasında istifadə olunan önəmli və faydalı mənbələrdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Ələlxüsus da gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə uğurlu ölkə nümunələrinə dair geniş, ətraflı və dolğun məlumat bazası tapmaq çətinlik törətdi. Bu da ayrı-ayrı ölkələr üzrə informasiya bazasının yetərsizliyindən və nəzəri-metodoloji hissənin çatışmazlığından irəli gəlir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Tədqiqatın elmi yeniliyi kimi gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin müasir beynəlxalq vəziyyəti araşdırılmış, gömrük rüsumlarının ölkə iqtisadiyyatına olan sosial-iqtisadi təsirləri qiymətləndirilmiş, Azərbaycan Respublikasında mövcud olan gömrük dəyəri problemləri müəyyən edilmiş və bu problemlərin aradan qaldırılması yolları müzakirə edilmişdir. Tədqiqatın praktiki nəticələri kimi isə Azərbaycan Respublikasının gömrük sistemində gömrük dəyəri ilə bağlı mövcud olan problemli məsələlərə sistemlik yanaşmalı, eləcə də beynəlxalq təcrübədən yararlanmalı, bu problemli məsələlərin həlli istiqamətində müəyyən addımlar atılmalı, işlər görülməli və beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıqlar qurulmalıdır.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Tədqiqat işinin araşdırılması zamanı əldə edilmiş nəticələr nəinki gömrük işi sahəsində, həmçinin ticarətin asanlaşdırılması sahəsində, ölkəmizdə biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsində istifadə oluna bilər.

Açar sözlər: gömrük dəyəri, beynəlxalq təcrübə, ticarətin asanlaşdırılması

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE ANALYSIS OF THE ISSUES ENCOUNTERED IN THE DETERMINATION OF CUSTOMS VALUE

SUMMARY

The relevance of the study: Since the customs value serves as the basis for the calculation of ad valorem customs duties and these duties are one of the sources of revenue for the state budget, the correct determination of the customs value is a very important point for each country. Therefore, it is important to correctly apply the methods of determining the customs value. International experience related to customs value and issues related to the application of this experience in the Republic of Azerbaijan are very relevant. In its activity, the State Customs Committee also implements projects on the determination of customs value, the problems encountered in this area and the elimination of these problems, and cooperates with a number of international organizations.

The purpose of the study: The main purpose of the research work is to analyze the issues encountered in determining the customs value, to get acquainted with how the value is determined in the international practice, and to investigate the issues related to the value problems in the Republic of Azerbaijan and to find their solutions.

Research methods used: Economic analysis, systematic approach, as well as graphic and comparative analysis methods were used in the writing of the dissertation.

Information base of the study: The basis of the information base of the research work is economic literature (dissertation, scientific article, scientific journal, etc.) in many different languages (Azerbaijani, English and Turkish), as well as a number of normative legal acts adopted in this sphere in the Republic of Azerbaijan. In particular, information on international experience in determining the customs value obtained from foreign sources are important sources for the research work. Information obtained from both national and foreign internet resources are also important and useful sources used in writing the dissertation.

Research restrictions: In particular, it was difficult to find a wide, detailed and complete database of successful country examples of customs value determination. This is due to the insufficiency of the information base for individual countries and the lack of the theoretical and methodological part.

Scientific novelty and practical results of the research: As a scientific innovation of the research, the modern international situation of determining the customs value was investigated, the socio-economic effects of customs duties on the country's economy were evaluated, the customs value problems existing in the Republic of Azerbaijan were determined, and the ways to eliminate these problems were discussed. As practical results of the research, the problematic issues related to the customs value in the customs system of the Republic of Azerbaijan should be approached systematically, as well as international experience should be taken advantage of, certain steps should be taken to solve these problematic issues, work should be done and cooperation should be established at the international level.

Areas where the results can be used: The results obtained during the investigation of the research work can be used not only in the field of customs work, but also in the field of trade facilitation, in the further improvement of the business environment in our country.

Key words: customs value, international experience, trade facilitation

İXTİSARLAR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AR	Azərbaycan Respublikası
ARAS	Avtomatlaşdırılmış Risk Analizi Sistemi
ÇMŞ	Çoxmillətli Şirkət
DGK	Dövlət Gömrük Komitəsi
ƏDV	Əlavə Dəyər Vergisi
GATT	Tariflər və Ticarət üzrə Baş Saziş
GB	Gömrük Bəyannaməsi
XİFMN	Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturası
XTİ	Xarici Ticarət İştirakçıları
İEOÖ	İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələr
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
İT	Informasiya Texnologiyaları
ÜGT	Ümumdünya Gömrük Təşkilatı
ÜTT	Ümumdünya Ticarət Təşkilatı
VAİS	Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi
VÖEN	Vergi Ödəyicisinin Eyniləşdirmə Nömrəsi

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	7
I FƏSİL. MALLARIN GÖMRÜK DƏYƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI.....	12
1.1. Gömrük dəyərinin mahiyyəti və onun müəyyən edilməsinin nəzəri-konseptual əsasları.....	12
1.2. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin iqtisadi nəticələri	32
II FƏSİL. GÖMRÜK DƏYƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ ÜGT STANDARTLARININ TƏTBİQ İMKANLARI	41
2.1. Malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində beynəlxalq təcrübə ...	41
2.2. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə uğurlu ölkə nümunələri	54
III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MALLARIN GÖMRÜK DƏYƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNİN BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏYƏ UYĞUNLAŞDIRILMASI	63
3.1. Azərbaycan Respublikasında malların gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsində qarşıya çıxan məsələlər	63
3.2. Gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsində beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanları	71
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	81
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	85

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Beynəlxalq ticarətin həyata keçirilməsində gömrük dəyərinin və onun müəyyən edilməsinin özünəməxsus və müstəsna rolu vardır. Gömrük dəyərinin beynəlxalq aləmdə necə müəyyən edilməsi və bu dəyərin malların həqiqi dəyərini əks etdirməsi olduqca önəmli məsələlərdən biridir. Gömrük dəyəri advalor gömrük rüsumlarının hesablanması üçün baza rolunu oynadığından və bu rüsumlar da dövlət büdcəsinin gəlir mənbələrindən biri olduğundan hər bir ölkə üçün gömrük dəyərinin düzgün müəyyənləşdirilməsi çox vacib bir məqamdır. Ona görə də gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsullarının düzgün tətbiq edilməsi əhəmiyyətlidir. Xüsusilə də, inkişaf etmiş ölkələrin gömrük dəyərini necə müəyyən etməsi az inkişaf etmiş və keçid iqtisadiyyatlı ölkələr üçün uğurlu bir nümunə təşkil edir.

Dünyada hər bir ölkə gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı müxtəlif problemlərlə qarşılaşır və bu problemlərin həlli ticarətin asanlaşdırılması və liberallaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də məhz ticarətin asanlaşdırılması və bürokratik formallıqların azaldılmasıdır. Çünki buna nail olmaqla, əmtəə və xidmətlərin sərhədlərdən sürətli keçidinə və ticarətin müasir üsullardan, texnika və texnologiyalardan istifadə edilməklə sadələşdirilməsinə nail olmaq olar.

Gömrük dəyəri ilə bağlı beynəlxalq təcrübə və bu təcrübənin Azərbaycanda da tətbiq edilməsinə dair məsələlər olduqca aktual xarakter daşıyır. Dövlət Gömrük Komitəsi də öz fəaliyyətində gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi, bu sahədə qarşıya çıxan problemlər və bu problemlərin aradan qaldırılması üzrə layihələr həyata keçirir və bir sıra beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

Dissertasiya işinin mövzusu “Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində qarşıya çıxan məsələlərin təhlili üzrə beynəlxalq təcrübə” adlanır. Yuxarıda qeyd edilənlərə əsasən dissertasiya işinin mövzusu kifayət qədər aktualdır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Gömrük dəyərinin düzgün müəyyən edilməsi yaxud da düzgün müəyyən edilməmiş gömrük dəyərinin aşkar edilməsi və ona müvafiq düzəlişlər edilməsi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının qarşısında duran əsas məsələlərdən biridir. Dəyər problemi həm dövlət büdcəsi üçün itkilərə səbəb olur, həm də ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinə mənfi təsir göstərir. Ona görə də dəyər problemi bütün ölkə miqyasında gömrük orqanları üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və bu problemin araşdırılması, araşdırmadan önəmli elmi-praktiki nəticələr əldə edilməsi problemin öyrənilməsinə xüsusi töhfələr verə bilər.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində qarşıya çıxan məsələləri təhlil etmək, dəyərin beynəlxalq təcrübədə necə müəyyən edildiyi ilə tanış olmaq və Azərbaycanda dəyər problemləri ilə əlaqədar məsələləri araşdırmaq və onların həll yollarını tapmaqdır. Dissertasiya işinin məqsədlərinə nail olmaq üçün aşağıdakı əsas vəzifələrin icrası zəruridir:

- Əvvəlcə gömrük dəyərinin mahiyyəti və onun müəyyən edilməsi üsulları ilə tanış olmaq;
- Hər bir üsulu ayrı-ayrı araşdırmaq və təhlil etmək;
- Gömrük dəyərinə əsasən hesablanan advalor gömrük rüsumlarının ölkə iqtisadiyyatına təsirlərini müəyyənləşdirmək;
- Gömrük dəyərinin beynəlxalq miqyasda müstəsna hallar zamanı necə tətbiq edilməsini araşdırmaq;
- Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə uğurlu ölkə nümunələri ilə tanış olmaq;
- Azərbaycan Respublikasının gömrük sistemində gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı problemləri öyrənmək və bu problemlərin həll yollarını araşdırmaq;
- Azərbaycan Respublikasında gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanlarını təhlil etmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya işinin obyektı gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi sistemindən ibarətdir. Tədqiqat işinin predmetinin əsasında isə gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı qarşıya çıxan məsələlərin təhlil edilməsi dayanır.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işinin yazılmasında iqtisadi analiz, sistemli yanaşma, həmçinin qrafik və müqayisəli təhlil metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası. İşin informasiya bazasının əsasını bir çox fərqli dillərdə (Azərbaycan, İngilis və Türk) olan iqtisadi ədəbiyyatlar (dissertasiya, elmi məqalə, elmi jurnal və s.), həmçinin Azərbaycan Respublikasında bu sferaya aid qəbul edilmiş bir sıra normativ hüquqi aktlar təşkil edir. Xüsusilə də xarici mənbələrdən əldə olunan gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə beynəlxalq təcrübəyə dair məlumatlar tədqiqat işi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən mənbələrdir. Həm milli, həm də xarici internet resurslarından əldə edilmiş məlumatlar da dissertasiya işinin yazılmasında istifadə olunan önəmli və faydalı mənbələrdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Ələlxüsus da gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə uğurlu ölkə nümunələrinə dair geniş, ətraflı və dolğun məlumat bazası tapmaq çətinlik törətdi. Bu da ayrı-ayrı ölkələr üzrə informasiya bazasının yetersizliyindən və nəzəri-metodoloji hissənin çatışmazlığından qaynaqlanır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakı müddəalarda öz əksini tapmışdır:

- Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin müasir beynəlxalq vəziyyəti araşdırılmışdır;
- Gömrük rüsumlarının ölkə iqtisadiyyatına olan sosial-iqtisadi təsirləri qiymətləndirilmişdir;
- Müstəsna hallar zamanı, xüsusilə də istifadə olunmuş və zədələnmiş malların beynəlxalq təcrübəyə əsasən gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi yolları araşdırılmışdır;

- Məcburi qərarların bir hissəsi hesab edilən qiymətləndirmə qərarlarının tətbiqi araşdırılmış və bu qərara aid bəyannamə nümunəsi göstərilmişdir;
- Azərbaycan Respublikasında mövcud olan gömrük dəyəri problemləri müəyyən edilmiş və bu problemlərin aradan qaldırılması yolları müzakirə edilmişdir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri. Tədqiqat işinin aparılması ilə əlaqədar bəzi nəticələr əldə edilmişdir. Bu nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikasının gömrük sistemində gömrük dəyəri ilə bağlı mövcud olan problemli məsələlərə sistematik yanaşmalı, eləcə də beynəlxalq təcrübədən yararlanmalı, bu problemli məsələlərin həlli istiqamətində müəyyən addımlar atılmalı, işlər görülməli və beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıqlar qurulmalıdır. Gömrük dəyəri ilə əlaqədar problemlərin həlli həmçinin ticarətin asanlaşdırılmasına və ölkəmizdə biznes mühitinin daha da təkmilləşdirilməsinə gətirib çıxaracaqdır.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflərdən, eləcə də sonda tədqiqat işində istifadə olunmuş ədəbiyyatların siyahısından ibarətdir. Ümumilikdə dissertasiya işi 91 səhifə həcmindədir.

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt və predmeti, metodları, informasiya bazası, məhdudiyyətləri, elmi yeniliyi müəyyən edilir, nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri xarakterizə olunur.

Dissertasiya işinin I fəslində “Malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin nəzəri-metodoloji əsasları” araşdırılmışdır. Gömrük dəyərinin mahiyyəti və onun müəyyən edilməsinin nəzəri-konseptual əsasları, həmçinin gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin iqtisadi nəticələri tədqiq olunmuşdur.

Dissertasiya işinin II fəslində “Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin müasir vəziyyəti və ÜGT standartlarının tətbiq imkanları” öyrənilmişdir. Malların

gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində beynəlxalq təcrübə və gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə uğurlu ölkə nümunələri tədqiq edilmişdir.

Dissertasiya işinin III fəslində “Azərbaycan Respublikasında malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması” müəyyənləşdirilmişdir. Bu fəsildə Azərbaycan Respublikasında malların gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsində qarşıya çıxan məsələlər və gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsində beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanları təhlil olunmuşdur.

I FƏSİL. MALLARIN GÖMRÜK DƏYƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Gömrük dəyərinin mahiyyəti və onun müəyyən edilməsinin nəzəri- konseptual əsasları

Dövlətlər beynəlxalq ticarətin başlanğıcından etibarən gömrük rüsumları toplamışlar. Əvvəllər beynəlxalq ticarət zamanı ölkələr malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə öz ixtiyari sistemlərini tətbiq etmişlər və malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə səlahiyyətlərini özlərinin iqtisadi və gömrük sistemlərini qorumaq məqsədilə istifadə etmişlər. Təbii ki, zaman keçdikcə bu vəziyyət beynəlxalq ticarətdə disbalans yaratmış və beləliklə də, malın gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsində ədalətli, obyektiv və hər kəs tərəfindən qəbul ediləcək qaydaların meydana gəlməsi labüd olmuşdur [16].

Tərəfsiz, ədalətli və qaydaları standart hala salınmış vahid beynəlxalq sistemin əsasını qoymağın ilk addımı 1947-ci ildə Cenevrədə keçirilən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ticarət və Məşğulluq üzrə Konfransında atılmışdır. Gömrük dəyərində dair əsas və təməl prinsiplərin beynəlxalq səviyyədə ilk dəfə yer aldığı mətn GATT olmuşdur və bu prinsiplərin nəticələri 1947-ci il tarixli Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (GATT-ın) VII maddəsi ilə formalaşmışdır. GATT 1948-ci il 1 yanvar tarixindən etibarən qüvvəyə minmişdir. GATT-ın VII maddəsi beynəlxalq gömrük dəyəri sisteminin ümumi prinsiplərini ehtiva etmiş və idxal edilmiş malın faktiki dəyərində əsaslanmışdır [17].

1947-ci ildə (GATT-dan əvvəl) sənaye ölkələrinin tətbiq etdiyi orta tarif dərəcəsi 20 % ilə 30 % arasında dəyişirdi. 50 il və 8 GATT tarif danışıqları raundundan sonra sənaye ölkələrinin qeyri-kənd təsərrüfatı mallarına tətbiq etdiyi orta tarif dərəcəsi təxminən 5,5 % olmuşdur. Məsələn, 1994-cü ildə Uruqvay Raundunun keçirilməsi ilə ABŞ-ın qeyri-kənd təsərrüfatı malları üzrə orta tarif dərəcəsi sadəcə 3,2 % olmuşdur və bu cür mallara tətbiq edilən tarif məhdudiyyətlərinin demək olar ki, yarısı rüsumsuz olmuşdur. Bu azalan tariflərə baxdığımızda belə bir sual ortaya çıxa bilər: gömrük dəyərləndirməsi nə dərəcədə

önəmlidir? İdxal rüsumları önəmsiz səviyyələrə endirilərsə və ya tamamilə ortadan qalxarsa, bunların hesablanmasında istifadə edilən qaydalar nə işə yarayacaq [10]?

GATT raundlarının uğurlarına baxmayaraq, idxal rüsumları inadla beynəlxalq ticarətdə önəmli bir faktor olmaqda davam edir. Bu, xüsusilə də bütün mallar üçün tətbiq olunan orta tarif dərəcəsinin 16,9 % olduğu inkişaf etməkdə olan ölkələrdə (İEOÖ) keçərlidir. Hətta orta dərəcələrin aşağı olduğu sənayeləşmiş ölkələrdə bəzi sənaye məhsulları və sektorlar və bir çox kənd təsərrüfatı məhsulları 20 % və yuxarı tariflərlə qorunmağa davam edir. Bundan başqa, inkişaf etməkdə olan bəzi ölkələr milli büdcələrinin önəmli bir hissəsi üçün hələ də idxal rüsumlarından asılı olmağa davam edirlər. İdxal rüsumları tamamilə aradan qaldırılsa belə, gömrük dəyərləndirməsi qaydalarına ehtiyac böyük ehtimalla hələ də mövcud olacaqdır. Bunun önəmli bir səbəbi, bəzi ölkələrin idxal məhsullarına əlavə dəyər vergisi (ƏDV), istehlak vergisi və ya satış vergisi tətbiq etməsidir, bu vergilər gömrük rüsumlarından fərqli olaraq GATT/ÜTT tarif endirimlərinə (güzeştlərinə) tabe deyil. GATT qaydalarına görə belə bir öhdəliyi olmamasına baxmayaraq, gömrük orqanları idxalda bu cür vergiləri hesablamaq üçün gömrük rüsumlarının hesablanması zamanı istifadə etdikləri gömrük dəyərləndirməsi qaydalarının eynisini ümumən tətbiq edirlər [10].

Vergi və rüsumların hesablanması ilə yanaşı, gömrük qiymətləndirmə qaydalarından gömrük orqanları tərəfindən qeyri-gəlir tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı da istifadə olunur, məsələn [10]:

- Gömrük dəyərinə əsaslanan idxal kvotaları.
- Mənşə qaydaları. Məsələn, bir ölkə, idxalının gömrük dəyərinin 50 %-nin o xarici ölkədə həyata keçirilən əməliyyatlardan qaynaqlanması halında müəyyən bir xarici ölkədən gələn malların rüsumsuz girişinə icazə verə bilər.
- Ticarət statistikasının toplanması.

İdxal rüsumları “advalor” əsasda hesablandığı zaman gömrük dəyəri problem halına çevrilir. “Advalor” rüsum dərəcəsi idxal edilən malların dəyərində nisbətə faizlə ifadə edilir. Rüsumlar həmçinin idxal olunan malların miqdarına görə sabit bir məbləğin tutulduğu “spesifik” əsasla da hesablanı bilər. Ya da müəyyən bir idxala tətbiq olunan rüsum dərəcəsi advalor və spesifik dərəcələrin kombinasiyası ola bilər (“kombinə edilmiş” rüsum). Buna baxmayaraq, advalor rüsumlar beynəlxalq ticarətdə ən çox önə çıxan rüsumlardır çünki bu rüsumlar Ümumdünya Ticarət Təşkilatı üzvləri tərəfindən tarif cədvəllərindəki malların kiçik bir faizi istisna olmaqla, hamısı üçün istifadə edilir.

İdxal olunan müəyyən bir mal üçün advalor rüsumun məbləği, dərəcənin idxal olunan malın gömrük dəyərində vurulmasıyla müəyyən edilir. Beləliklə, gömrük orqanlarının gömrük dəyərini necə müəyyən etməsi idxalçı üçün malların tarif cədvəlində göstərilən rüsum dərəcəsi qədər önəmlidir, çünki gömrük dəyəri və rüsum dərəcəsi birlikdə idxalçının ödəməli olduğu rüsum məbləğini müəyyən edir. Hazırda idxal olunan malların qiymətləndirilməsi qaydaları yaxşı tənzimlənmişdir. Bunlar ÜTT-nin Gömrük Qiymətləndirməsi Sazişində müəyyənləşdirilmişdir (rəsmi adı GATT-ın VII Maddəsinin Tətbiqinə dair Razılaşma) [10, s.1-2].

Gömrük dəyərinin müəyyən olunması üzrə iki beynəlxalq sistem mövcuddur. Birinci sistem 15 dekabr 1950-ci ildə Brüsseldə, Brüssel Dəyər Kodeksi (Məcəlləsi) olaraq da bilinən Gömrük Məqsədləri üçün Malların Dəyərləndirilməsi üzrə Brüssel Konvensiyası olmuşdur. 28 iyul 1953-cü ildə qüvvəyə minən Konvensiya GATT-ın VII maddəsində göstərilən prinsiplərə əsaslanırdı. Bu metoda əsasən, hər bir məhsul üçün “malın açıq bazarda sərbəst rəqabət şəraitində bir-biriylə əlaqəsi olmayan müstəqil alıcı və satıcı arasındakı qiyməti” olaraq müəyyən edilən normal bazar qiyməti təyin edilir və rüsum da buna əsasən hesablanırdı. Hesab edilir ki, normal qiymət hər iki tərəfi qane edən və həm müqavilədə göstərilən, həm də göstərilməyən və heç bir kommersiya, maliyyə və digər münasibətlərin təsir etmədiyə yeganə meyardır. Bu sistemin əsas elementləri bunlar idi: qiymət, zaman, məkan, miqdar və kommersiya səviyyəsi [5].

Lakin subyektiv dəyərləndirmələri özündə ehtiva edən Brüssel Dəyər Tərifı (Brussels Definition of Value) öz növbəsində daha fərqli problemlər meydana gətirmiş və bununla da öz yerini 1 yanvar 1981-ci ildə qüvvəyə minən və Cenevrə Dəyər Konvensiyası adlanan “GATT-ın VII Maddəsinin Tətbiqinə dair Razılaşma”ya vermişdir (ikinci sistem). Bu sistem gömrük rüsumunun qiymətləndirilməsində ədaləti, tərəfsizliyi və vahidliyi təşviq etmək üzrə dizayn olunmuş və dünya miqyasında 150-dən çox ÜTT üzvü ölkə tərəfindən istifadə olunan bir sistemdir. Hər iki sistemin əsasını GATT sazişinin VII maddəsi təşkil etdiyindən onlar arasında prinsipial fikir ayrılıqları yoxdur. Cenevrə Kodeksinin qəbulu ilə gömrük orqanlarına verilən subyektiv əsaslara söykənən səlahiyyətlər məhdudlaşdırılaraq obyektiv əsaslara söykənən bir sistem qurulmuşdur. Bu kodeks gətirdiyi fərqli sistemlə beynəlxalq ticarətdə olduqca önəmli inkişaf yaratmışdır. Bu iki sistem arasındakı fərq əsas anlayışlara münasibətdə meydana çıxır. Cenevrə Dəyər Konvensiyasında “normal qiymət” anlayışı əvəzinə “sövdələşmə qiyməti” anlayışından istifadə edilir. Bu konvensiyaya görə “malın gömrük dəyəri malın sövdələşmə qiymətidir (əməliyyat və ya tranzaksiya dəyəri). Yəni mal idxal ölkəsinə ixrac məqsədilə satıldıqda mallar üçün faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətdir.” Faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət - alıcının satıcıya idxal malları üçün ödədiyi, yaxud ödəyəcəyi, lakin gömrük rəsmiləşdirilməsi anınadək hələ ödəməmiş olduğu ödəniş məbləğlərinin cəmidir. Sövdələşmə qiymətinin əsasını ödənilmiş və ya ödəniləcək faktiki qiymət təşkil edir. Bu qiymətə komission ödənişlər, konteynerlərin, taranın, xidmətlərin dəyəri daxil edilir. Lakin bu zaman mal üzərində sərəncama, istifadəyə və onun qiymətinə heç bir məhdudiyyət olmamalıdır, eyni zamanda satıcı ilə alıcı arasında qarşılıqlı əlaqə olmamalıdır. Bu yanaşma ilə bərabər eyni maldan eyni rüsum alınması prinsipi aradan qaldırılmışdır. Bu yeni sistemə əsasən malın sövdələşmə qiymətinin müəyyən edilə bilmədiyi hallarda, ardıcılıqla eyni malın sövdələşmə qiyməti üsulu, eynicinsli malın sövdələşmə qiyməti üsulu, dəyərin çıxılması üsulu və dəyərin toplanması üsulu tətbiq edilməlidir [14].

Şəkil 1: Ədalətli və tərəfsiz beynəlxalq sistemə gedən yol

Mənbə: www.na.eventscloud.com

Uruqvay raundu 1986-cı ildə, Uruqvayın Punta del Este şəhərində, 125 dövlətin iştirakı ilə başlamış və bu raund zamanı ÜTT-nin əsası qoyulmuşdur. Rəsmi olaraq isə ÜTT 1995-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. Bu təşkilat millətlər arasında ticarət qaydalarını tənzimləyən yeganə beynəlxalq təşkilatdır. Təşkilatın məqsədi istehsalçılara, ixracatçılara və idxalçılara öz işlərini aparmaqda kömək etmək, beynəlxalq ticarəti liberallaşdırmaq və insanların həyat səviyyəsini yüksəltməkdir. ÜTT-nin beynəlxalq ticarəti tənzimləyən bir çox sazişi vardır, hansı ki, bu sazişlərin əhatə dairəsi olduqca genişdir və dünya ölkələrinin də əksəriyyəti həmin sazişlərə qoşulmuşdur. Belə sazişlərdən biri də Gömrük Qiymətləndirməsi Sazişidir (Customs Valuation Agreement). Sazişin tarixi [24]:

- GATT 1947-nin VII maddəsi: “faktiki dəyər”
- Çoxtərəfli Ticarət Danışıqlarının Tokyo Raundu: 1979
 - Dəyər Kodeksi yaradıldı: dəyər üçün vahid, ədalətli və neytral bir sistem
 - Üsulların iyerarxiyası, “sövdələşmə qiyməti”nə verilən öncəlik

➤ Uruqvay Raundu: 1993

- 1995-ci ildə ÜTT-nin əsasının qoyulması
- ÜTT Razılaşması; (Dəyər Kodeksi ilə eyni mətn + yeni ÜTT Qərarları).

ÜTT-nin Gömrük Qiymətləndirməsi Sazişinə (rəsmi adıyla, “GATT 1994-ün VII maddəsinin tətbiq edilməsinə dair Razılaşma”) əsasən malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin əsas üsulu malın sövdələşmə qiymətidir (transaction value). Saziş müəyyənləşdirir ki, gömrük dəyəri, müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, dəyərləndiriləcək malların həqiqi (faktiki) qiymətinə əsaslanmalıdır və bu qiymət invoicesda göstərilir. Bu qiymət, Sazişin 8-ci maddəsində sadalanan bəzi elementlərlə əlaqəli düzəlişlərlə birlikdə, Sazişdə istinad edilən ilk və ən önəmli dəyərləndirmə üsulunu meydana gətirən sövdələşmə qiymətidir. Sövdələşmə qiymətinin olmadığı və ya bəzi şərtlər səbəbi ilə qiymətin təhrif edilməsinə görə sövdələşmə qiymətinin gömrük dəyəri olaraq qəbul edilmədiyi hallarda, Saziş gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin digər 5 üsulunu ortaya qoyur, hansı ki, bu üsullar da iyerarxik ardıcılıqla tətbiq olunmalıdır. Sazişdə ümumilikdə aşağıdakı altı üsul nəzərdən keçirilir:

- I. Sövdələşmə qiyməti (Transaction value)
- II. Eyni malların sövdələşmə qiyməti (Transaction value of identical goods)
- III. Eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti (Transaction value of similar goods)
- IV. Dəyərin çıxılması (Deductive method)
- V. Dəyərin toplanması (Computed method)
- VI. Ehtiyat üsulu (Fall-back method)

4-cü və 5-ci üsulların ardıcılığı idxalçının (bəyan edən şəxsin) xahişi ilə dəyişdirilə bilər (gömrük əməkdaşının təqdiri əsasında yox). Həmçinin Saziş, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xüsusi və differensial rejim qaydaları və texniki yardımla əlaqəli müddəalar da müəyyən edir.

İlk üsul olan sövdələşmə qiyməti üsulu ilə tanış olaq. Malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin əsas və təməl üsulu məhz malın sövdələşmə qiyməti üsuludur. ÜTT-nin Dəyər Sazişində istifadə olunan “transaction value” ifadəsi “əməliyyat dəyəri” kimi tərcümə olunsa da, bu anlayışı “sövdələşmə qiyməti” şəklində də ifadə etmək mümkündür. Nəticə etibarı ilə, alıcı və satıcı arasında baş tutan alqı-satqı əməliyyatı nəticəsində meydana gələn qiymət nəzərdə tutulur. Sövdələşmə qiyməti, idxalçının malları almaq üçün ixracatçıya ödəməyi qəbul etdiyi məbləğdir. Alıcı və satıcı malın gömrük dəyərini şəxsən özləri müəyyən edirlər və bu dəyər həqiqi və düzgün olduğu halda gömrük orqanları həmin dəyəri rədd edə bilməzlər. Bundan başqa, dəyərləndirilən malın qiyməti bazar qiymətindən və ya digər sövdələşmələrə aid edilən eyni malın qiymətindən aşağı olduğu halda və ya qiymətdə endirim edildiyi səbəbiylə də rədd edilə bilməz [17].

Faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət, idxal olunan mallar üçün alıcı tərəfindən satıcıya və ya satıcının xeyrinə edilmiş və ya edilməli olan ümumi ödənişdir və idxal olunan malların satış şərti kimi alıcı tərəfindən satıcıya və ya satıcının öhdəliyini yerinə yetirmək üçün üçüncü tərəfə edilən bütün ödənişləri əhatə edir. Sövdələşmə qiyməti malın ixrac məqsədilə idxal ölkəsinə satışını nəzərdə tutur. Lakin satışın ixrac ölkəsində həyata keçirilməsi şərt deyil. Satıcı başqa bir ölkədə, hətta alıcı ilə eyni ölkədə də ola bilər. Bununla da satıcı üçüncü bir ölkədən və ya hər hansı başqa bir yerdən idxal ölkəsinə malı göndərə bilər.

Sövdələşmə qiyməti malın faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətini əhatə etməlidir. Bundan əlavə malın ixracından sonra alıcı və satıcının qiymətə yenidən düzəlişlər etməsi halları da nəzərə alınmalı faktorlardan biridir. Satış müqaviləsində göstərilən tarixin əksinə malın çatdırılma tarixində meydana gələn gecikmə və ya malın müqavilədə göstərilən keyfiyyətlərə cavab verməməsi səbəbləriylə satıcının malın dəyərinin bir hissəsini alıcıya qaytarması və ya alıcının mütəmadi olaraq böyük miqdarlarda mal alması səbəbiylə satıcı tərəfindən malın qiymətində endirim edilməsi, göstərilən hallara aid nümunə olaraq göstərilə bilər. Qeyd edilən hallar öz-özlüyündə ayrıca dəyərləndirilməlidir və malın ixracından

sonra yarana biləcək hallardan asılı olaraq edilən qiymət düzəlişləri gömrük dəyərinin müəyyən olunmasında nəzərə alınmamalıdır, bu düzəlişlərin əvvəlcədən müəyyən olunmuş bir qiymət formulu ya da planı daxilində edilmiş olması lazımdır [17]. Satış əməliyyatı, idxal ölkəsinə ixrac məqsədilə edilən satış əməliyyatı və faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət sövdələşmə qiymətinin əsas tərkib hissələri hesab olunur. Sövdələşmə qiyməti üsuluyla malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsini əyani formada aşağıdakı kimi təsvir etmək olar.

Şəkil 2: Sövdələşmə qiyməti üsulu ilə malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin əyani təsviri

GÖMRÜK DƏYƏRİ
=
İdxal edilən mala görə ödənilmiş və ya ödənilməli olan sövdələşmə qiyməti
+
Sövdələşmə qiymətinə əvvəlcədən daxil edilməmiş komponentlər: - sığorta xərcləri; - malın hava və dəniz limanınadək, yaxud ölkənin gömrük ərazisinə daxil olduğu digər hər hansı yerədək çəkilən xərclər; - nəqliyyat xərcləri; - malın yüklənmə, boşaldılma və yenidən yüklənmə xərcləri.

Mənbə: Heydərov K.F. (Gömrük işinin əsasları – 4 cildə. İkinci cild. Gömrük orqanlarının iqtisadi fəaliyyəti)

Gömrük dəyəri aşağıdakı şərtlərin hər birinin yerinə yetirilməsi halında sövdələşmə qiymətidir:

Satışa dair sübut olmalıdır

İdxal ölkəsinə ixrac məqsədilə edilən satışa dair sübut olmalıdır (məsələn: kommersiya invoyslari, müqavilələr, satınalma sifarişləri və s.). Mal üzərindəki mülkiyyət hüququ ötürüldüyü halda satış əməliyyatı baş tutmuş olur. Əgər bu hüquq ixracatçıdan başqa bir şəxsə ötürülməzsə, o zaman həqiqi bir satışdan da danışmaq olmaz.

Satış əməliyyatı ehtiva etməyən mal ixracı ilə əlaqəli hallar aşağıdakı kimidir [17, 19]:

- Hədiyyələr, nümunələr və ya reklam məhsulları kimi pulsuz göndərişlər; bu əməliyyatlar hər hansı bir qiymət ödənişini əhatə etmədiyinə görə satış olaraq dəyərləndirilə bilməz;
- Konsiqnasiya ilə idxal olunan mallar – konsiqnasiya əməliyyatında ixracatçı malları idxal ölkəsindəki təchizatçıya göndərməklə alıcı axtarmağa çalışır – sərbəst dövriyyə üçün buraxıldığı vaxtda hər hansı bir satış əməliyyatı reallaşmadığından malların alıcısı bəlli olmur və bəlli olana qədər malın mülkiyyət hüququ ixracatçıda qalır;
- Malı almayan və sərbəst dövriyyəyə buraxıldıqdan sonra satan vasitəçilər tərəfindən idxal edilən mallar - bu, malların satış reallaşmadan vasitəçilərə çatdırıldığı bir sıra halları əhatə edir;
- Ayrıca hüquqi şəxs olmayan filiallar tərəfindən idxal edilən mallar – satış iki ayrı hüquqi şəxs arasındakı əməliyyat olduğundan, bunlar satış olaraq qəbul edilə bilməz;
- İcarə və ya lizinq müqaviləsi ilə idxal edilən mallar - müqavilədə malların alınması seçimi olsa belə, bu əməliyyatlar satış hesab edilmir və malların mülkiyyət hüququ ixracatçıda qalır;
- Göndərən mülkiyyətində qalmaqla kreditlə verilən mallar (daha çox maşınlar);
- Barter (mübadilə) ediləcək əşya. Bəzi mübadilə əməliyyatları qismən ödənişləri əhatə etdiyindən məhz konkret bir situasiya əsasında qiymətləndirmə aparmaq məqsədəuyğun olardı;
- Göndərən idxal ölkəsində məhv edilmək üzrə idxalçıya ödəniş etdiyi tullantı və ya qırıntı tipli malların idxalı. Malı məhv etməsinə görə idxalçıya edilən ödənişdən söhbət getdiyindən, heç bir satış əməliyyatı mövcud deyildir.

Sərəncam və ya istifadə hüququ ilə əlaqəli məhdudiyyətlər olmamalıdır

Dəyərləndirilən malların alıcı tərəfindən sərəncam verilməsi və ya istifadəsinə dair aşağıdakı məhdudiyyətlər istisna olmaqla, heç bir məhdudiyyət olmamalıdır [25]:

- İdxal ölkəsindəki qanunvericiliklə tətbiq edilən və ya tələb olunan məhdudiyyətlər;
- Malların yenidən satıla biləcəyi coğrafi ərazi ilə əlaqəli məhdudiyyətlər;
- Malların dəyərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etməyən məhdudiyyətlər.

Əlavə şərt və ya öhdəliklərdən asılı olmamalıdır

Satış və ya qiymət, dəyərləndirilən mallara münasibətdə dəyəri müəyyən edilə bilməyən şərtlərdən və ya öhdəliklərdən asılı olmamalıdır. Bəzi nümunələr aşağıda verilmişdir [25]:

- Satıcı idxal edilən malların qiymətini alıcının müəyyən miqdarda başqa mallar da alması şərtiylə müəyyən edir;
- İdxal edilən malların qiyməti alıcının satıcıya başqa malları satdığı qiymət və ya qiymətlərdən asılıdır;
- Qiymət, idxal olunan mallardan kənar ödəniş forması əsas alınaraq müəyyən edilir.

Tam qiymətlər, əgər Sazişin 8-ci maddəsinin müddəalarına uyğun olaraq, müvafiq qiymət tənzimlənməsinin aparılması mümkün deyilsə, alıcı tərəfindən malların sonrakı təkrar satışından, mallara dair sərəncam verilməsindən və ya onların istifadəsindən əldə edilən gəlirlərin heç bir hissəsi birbaşa və ya dolaylı olaraq satıcıya çatmayacaqdır.

Tənzimləmələr üçün kifayət qədər məlumat

Sazişin 8-ci maddəsinə əsasən, faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə xüsusi düzəlişlərin edilməsini təmin etmək üçün kifayət qədər məlumat mövcuddur, məsələn [25]:

- komissiyalar və vasitəçilik, satınalma komissiyaları istisna olmaqla
- qablaşdırma xərcləri və konteynerlərin dəyəri
- yardım xərcləri
- royaltilər və lisenziya haqları
- alıcı tərəfindən mallar barədə sərəncam verilməsindən və ya onların istifadəsindən satıcıya birbaşa və ya dolayısı ilə çatan və ya çatmalı olan hər hansı gəlir hissəsinin dəyəri
- əgər üzv dəyərləndirməni CIF (Cost, Insurance and Freight – malın dəyəri, sığorta və çatdırılma xərci) əsasında qiymətləndirərsə, idxal yerinə qədərki nəqliyyat, sığorta və əlaqəli xərclər
- lakin idxaldan sonra çəkilən xərclər (rüsumlar, nəqliyyat xərcləri, tikinti-inşaat və ya quraşdırma xərcləri) bura daxil deyil.

Alıcı və satıcı əlaqəli şəxslər olmamalıdır

Alıcı və satıcı əlaqəli şəxslər olmamalıdır, lakin onlar əlaqəli şəxslər olduqda belə, idxalçının aşağıdakıları göstərməsi halında sövdələşmə qiymətinin istifadəsi qəbul edilə bilər [25]:

- Alıcı ilə satıcının əlaqəli şəxslər olması faktı qiymətə təsir etmədiyində və ya
- Sövdələşmə qiyməti test dəyərinə (qiymətinə) çox yaxın olduğunda

Əlaqəli şəxslər

Əlaqəli şəxslərin tərfi Sazişin 15-ci maddəsində verilmişdir, bu maddədə şəxslərin yalnız aşağıdakı hallarda əlaqəli şəxslər hesab ediləcəyi vurğulanır [25]:

- onlar bir-birinin biznesində vəzifəli şəxs olduqda;
- onlar biznesdə qanuni olaraq tanınan partnyorlar olduqda;
- onlar bir-birinə münasibətdə işəgötürən və işçi olduqda;
- hər hansı şəxs onların hər ikisinin nizamnamə kapitalındakı payının və ya dövriyyəyə buraxılmış səs hüququ verən səhmlərinin ən azı 5 (beş) faizinin birbaşa və ya dolayısı yolla sahibi olduqda;

- onlardan biri birbaşa və ya dolayı yolla digərinə nəzarət etdikdə;
- onların hər ikisinə birbaşa və ya dolayı yolla üçüncü şəxs tərəfindən nəzarət edildikdə;
- onlar birlikdə birbaşa və ya dolayı yolla üçüncü şəxsə nəzarət etdikdə;
- onlar yaxın qohum olduqda (yaxın qohum – ata, ana, ər (arvad), övlad, baba, nənə, nəvə, qardaş, bacı, övladlığa götürən, övladlığa götürülən, ərin (arvadın) valideyni, qardaşı, bacısı).

Gömrük orqanlarının bəyan edilmiş dəyərin həqiqiliyinə və ya düzgünlüyünə şübhə etmək üçün əsaslarının olduğu hallar

Sövdələşmə qiyməti üsuluna əsaslanan gömrük dəyəri daha çox idxalçının sənədli məlumatlarına əsaslanır. Sazişin 17-ci maddəsi gömrük orqanlarının “hər hansı ifadənin, sənədin və ya bəyannamənin həqiqiliyi və ya düzgünlüyünə əmin olmaq” hüququna malik olduğunu təsdiq edir. Gömrük Qiymətləndirməsi Komitəsi tərəfindən, Mərakeşdəki Nazirlər Qərarına əsasən qəbul edilmiş “Gömrük orqanlarının bəyan edilmiş dəyərin həqiqiliyinə və ya düzgünlüyünə şübhə etmək üçün əsaslarının olduğu hallarla bağlı qərar” belə hallarda müşahidə edilməli olan prosedurları açıqlayır. İlk addım kimi, gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri idxalçıdan bəyan edilmiş dəyərin idxal edilən mallar üçün faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan ümumi məbləği əks etdirməsinə dair əlavə izahat təqdim etməsini tələb edə bilər.

Əlavə məlumat əldə edildikdən sonra (və ya cavab alınmadığı təqdirdə) əsaslı şübhənin davam etməsi halında gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri, dəyərin sövdələşmə qiymətinə əsasən müəyyən edilə bilməyəcəyinə qərar verə bilər. Yekun qərar verilməmişdən əvvəl gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri səbəbini idxalçıya bildirməli və idxalçıya cavab verməsi üçün əğlabatan vaxt verilməlidir. Bundan əlavə, yekun qərarın səbəbi də idxalçıya yazılı qaydada bildirilməlidir [25].

Ardıcılığa əsasən, gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin ikinci üsulu eyni malların sövdələşmə qiyməti üsuludur. Əgər mallar aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdirsə, eyni mallar üçün sövdələşmə qiyməti də eyni qaydada hesablanır [25]:

- fiziki xüsusiyyətlər, keyfiyyət və bazardakı nüfuz da daxil olmaqla mallar bütün aspektlərdə eyni olarsa;
- mallar dəyərləndirilən mallarla eyni ölkədə istehsal olunarsa;
- mallar dəyərləndirilən malların istehsalçısı tərəfindən istehsal olunarsa.

Bu metoddan istifadə etmək üçün mallar dəyərləndirilən mallarla eyni idxal ölkəsinə ixrac məqsədilə satılmalıdır. Mallar həmçinin dəyərləndirilən mallarla eyni vaxtda və ya təqribən eyni vaxtda ixrac edilməlidir.

İstisnalar

Bəzi istisnalar qəbul edilir, xüsusilə [25]:

- dəyərləndirilən mal istehsal ölkəsində eyni şəxs tərəfindən istehsal olunan eyni mal olmadıqda, eyni ölkədə fərqli bir şəxs tərəfindən istehsal olunan eyni mal nəzərə alın bilər.
- xarici görünüşdəki kiçik fərqlər təriflərə uyğun gələn malların eyni hesab edilməsinə mane olmayacaqdır. Bu tərif Sazişin 8-ci maddəsinə uyğun olaraq heç bir düzəliş edilməmiş, idxal ölkəsində həyata keçirilən və alıcı tərəfindən mal istehsalçısına pulsuz və ya güzəştli qiymətlə təqdim edilən mühəndislik, sənət əsərləri və s. ehtiva edən idxal malları istisna edir.

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin üçüncü üsulu eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti üsuludur. Eynicinsli mallar üçün sövdələşmə qiyməti eyni qaydada hesablanır, əgər [25]:

- tərkib materiallarına və xüsusiyyətlərinə görə dəyərləndirilən mallara yaxından oxşayan mallar

- dəyərləndirilən mallarla eyni funksiyaları yerinə yetirən və kommersiya baxımından bir-biri ilə əvəz olunması mümkün olan mallar
- dəyərləndirilən malların istehsalçısı tərəfindən eyni ölkədə istehsal olunan mallar. Bu üsuldən istifadə etmək üçün mallar dəyərləndirilən mallarla eyni idxal ölkəsinə satılmalıdır və eyni zamanda mallar dəyərləndirilən mallarla eyni vaxtda və ya təqribən eyni vaxtda ixrac edilməlidir.

Çıxılmış (deduktiv) dəyər

Satılan ən böyük məcmu həcmi qiymətindən dəyərin çıxılması

Satış gömrük dəyərinin idxal edilən malın və ya eyni ya da eynicinsli malın sövdələşmə qiymətinə əsasən müəyyən edilə bilmədiyi hallarda, idxal edilən malın və ya eyni ya da eynicinsli malın idxal edildiyi ölkədə ən böyük məcmu həcmdə əlaqəli olmayan alıcıya satıldığı vahid qiyməti əsasında müəyyən ediləcəyini nəzərdə tutur. İdxal ölkəsindəki alıcı və satıcı əlaqəli şəxslər olmamalı və satış dəyərləndirilən mallarla eyni və ya təqribən eyni vaxtda idxal olunmuş anda həyata keçirilməlidir. Satış dəyərləndirilən malların idxalı ilə eyni və ya təqribən eyni vaxtda həyata keçirilməmişdirsə, dəyərləndirilən malların idxalından sonrakı 90 (doxsan) günə qədər satışın həyata keçirilməsinə icazə verilir.

Satılan ən böyük məcmu həcmi müəyyən edilməsi

İdxal edilən malların və ya idxal edilən eyni ya da eynicinsli malların ən böyük məcmu həcmdə satıldığı vahid qiymət gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində əsas götürüləcəkdir. Ən böyük məcmu həcm, idxaldan sonra belə satışların həyata keçirildiyi ilk kommersiya səviyyəsində ən çox sayda vahidin əlaqəli olmayan şəxslərə satıldığı qiymətdir. Ən böyük məcmu həcmi müəyyən etmək üçün müəyyən bir qiymətə edilən bütün satışlar bir araya gətirilir və bu qiymətə satılan bütün mal vahidlərinin cəmi, digər hər hansı bir qiymətə satılan bütün mal vahidlərinin məcmusuyla müqayisə olunur. Bir qiymətə satılan ən çox sayda vahid ən böyük məcmu həcmi təmsil edir [25].

Ən böyük məcmu həcmdəki qiymətdən çıxılan məbləğlər

Çıxılmış dəyərin hesablanmasında başlanğıc nöqtəsi idxalın həyata keçirildiyi ölkədəki satış qiyməti olduğundan, bu qiyməti müvafiq gömrük dəyərinə endirmək üçün müxtəlif məbləğlərin çıxılması lazımdır [25]:

- idxal edilmiş eyni sinif və ya növ malların gömrük ərazisində satışı ilə əlaqədar ödənilən və ya ödənilməli olan komissiya haqları və ya həmin malların satışı ilə əlaqədar gəlir götürmək və ümumi xərcləri ödəmək üçün adətən edilən əlavələr;
- gömrük ərazisində daşınma, yüklənmə, boşaldılma işlərinə və sığortaya adətən sərf olunan xərclər;
- malların idxalı və satışı ilə əlaqədar gömrük ərazisində ödənilməli olan gömrük rüsumlarının, vergilərin və digər ödənişlərin məbləği;
- tətbiq edildiyi halda, montaj və ya sonrakı emal nəticəsində əlavə olunan dəyər.

Şəkil 3: Dəyərin çıxılması üsulu ilə malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin əyani təsviri

MAL VAHİDİNİN GÖMRÜK DƏYƏRİ
=
Dəyərləndirilən eyni və ya eynicinsli malların mümkün qədər iri partiyalarla idxal ölkəsinə satıldığı mal vahidinin qiyməti
-
Komission haqlar, gəlirə adi əlavələr və idxal ölkəsində belə malların satılması əməliyyatına çəkilən xərclər
-
İdxal gömrük rüsumlarının, digər ödənişlərin məbləği

Mənbə: Heydərov K.F. (Gömrük işinin əsasları – 4 cildə. İkinci cild. Gömrük orqanlarının iqtisadi fəaliyyəti)

Toplanmış (hesablanmış) dəyər

Tərif: İstehsal xərci və mənfəət və xərclər

Ən çətin və nadir hallarda istifadə edilən üsul olan toplanmış dəyər gömrük dəyərini dəyərləndirilən malların istehsal xərci əsasında, bundan əlavə adətən eyni sinif və ya növdəki malların ixrac edildiyi ölkədən idxal edildiyi ölkəyə edilən satışlarda nəzərə alınan mənfəət və ümumi xərclər üçün bir məbləğ əsasında müəyyən edir. Toplanmış dəyər aşağıdakı elementlərin cəmidir:

İstehsal xərci = materiallara və emala çəkilən xərclər

İdxal edilən malın istehsalında istifadə olunan materialların və emal və ya digər əməliyyatların xərci və ya dəyəri. Materiallar məsələn taxta, polad, qurğuşun, gil, tekstil məhsulları və s. kimi xam maddələri; xam maddələri istehsal yerinə daşıma xərclərini; integral sxemlər kimi yarımquraşdırmaları və nəhayət yığılacaq prefabrik materialları əhatə edə bilər. Emal əmək haqlarını, istehsal prosesi əvəzinə montaj prosesi olduğunda montaj xərclərini və fabrikin nəzarəti, zavod baxımı, iş vaxtından əlavə iş və s. kimi dolayı xərcləri əhatə edir. Xərc və ya dəyər istehsalçı tərəfindən və ya istehsalçının adına təqdim edilən, dəyərləndirilən malların istehsalı ilə əlaqəli məlumatlar əsasında müəyyən edilməlidir. Əgər yuxarıda qeyd olunmayıbsa, idxal ölkəsində həyata keçirilən qablaşdırma xərcləri və ödənişləri, yardım xərcləri, mühəndis işləri, incəsənət əsərləri və s. əlavə olunacaqdır.

Mənfəət və ümumi xərclər

Adətən idxal ölkəsindəki istehsalçılar tərəfindən, istehsalçı tərəfindən təqdim olunan məlumatlar əsasında eyni sinif və ya növdəki malların idxal ölkəsinə edilən ixrac satışlarında nəzərdə tutulan mənfəət və ümumi xərclər. İkinci ifadə, konkret bir sənaye və ya sənaye sektoru tərəfindən istehsal edilən bir qrup və ya mal çeşidinə daxil olan mallar mənasına gəlir və eyni və ya oxşar malları əhatə edir. Mənfəət və ümumi xərclərin məbləği bütövlükdə götürülməlidir (yəni ikisinin cəmi). Ümumi xərclərə icarə haqqı, elektrik xərci, su xərci, hüquqi ödənişlər və s. daxil ola bilər.

Əlavə olunacaq digər xərclər

Nəhayət, idxal olunan malların limana və ya idxal yerinə daşınma xərcləri, idxal olunan malların limana və ya idxal yerinə daşınmasıyla bağlı yükləmə, boşaltma və paylama (bölüşdürmə) xərcləri və sığorta xərcləri kimi digər xərclər də qiymətə əlavə olunmalıdır.

Ehtiyat üsulu

Tərif

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi “Saziş, GATT Maddə VII prinsipləri və ümumi müddəaları ilə məntiqli və mövcud məlumatlar əsasında əqlabatan vasitələrə” əsaslanmalıdır.

Gömrük dəyəri əvvəlki üsullardan hər hansı biriylə müəyyən edilə bilmədikdə, Sazişin və GATT-ın VII maddəsinin prinsipləri və ümumi müddəalarıyla məntiqli əqlabatan vasitələr istifadə edilərək və idxalın edildiyi ölkədə mövcud məlumatlar əsasında müəyyən edilə bilər. Mümkün qədər, bu üsul əvvəllər müəyyən edilmiş dəyərlərə və onların tətbiqində əqlabatan dərəcədə çevikliyə malik üsullara əsaslanmalıdır [25].

Ehtiyat üsuluna əsasən, gömrük dəyəri aşağıdakılara əsaslanə bilməz [25]:

- malların idxal ölkəsindəki satış qiyməti (yəni idxal ölkəsində istehsal olunan malların satış qiyməti);
- müqayisə üçün seçilən iki alternativ dəyərdən gömrük məqsədləri üçün ən yüksək olanının qəbul edilməsini nəzərdə tutan sistem (ən aşağı olan istifadə olunmalıdır);
- malların ixrac ölkəsinin daxili bazarındakı qiyməti;
- eyni və ya eynicinsli mallar üçün müəyyən edilmiş toplanmış dəyərlərdən fərqli istehsal xərci (dəyərləndirmə idxal ölkəsindəki mövcud məlumatlara əsaslanaraq edilməlidir);
- üçüncü ökəyə ixrac üçün nəzərdə tutulan malların qiyməti (iki ixrac bazarı hər zaman ayrı-ayrılıqda dəyərləndirilməli və birindəki qiymət digərindəki gömrük dəyərinə nəzarət etməməlidir);

- minimum gömrük dəyəri;
- kortəbii müəyyən edilən və ya saxta dəyərlər (bu qadağalar dəyərlərini bazarda faktiki baş verənlərə əsaslandırmayan sistemlərə yönəldilmişdir ki, bu da real qiymətlərdə, real satışlarda və real xərclərdə əks olunur, malların idxalı və ya satışının səbəbi də çıxılmalıdır).

Transfer qiymətləri və gömrük dəyəri arasındakı əlaqə

Gömrük dəyərləndirməsi məqsədiylə eyni ÇMŞ qrupuna¹ aid iki fərqli və hüquqi cəhətdən ayrı-ayrı qurum arasındakı idxal əməliyyatları “əlaqəli tərəf əməliyyatları” kimi qəbul edilir. Belə əməliyyatlar, idxal edilən mallar üçün bəyan edilən qiymətin bu əlaqədən “təsirlənib-təsirlənmədiyini” müəyyənləşdirmək məqsədiylə gömrük orqanları tərəfindən araşdırıla bilər.

Çoxmillətli şirkətlər həmçinin dünyanın bir çox ölkəsində şirkət mənfəətinə görə birbaşa vergitutma öhdəliyinə malikdir. ÇMŞ-lərin qrup içində alınıb-satılan mal, xidmət və aktivlərin qiymətlərini müəyyənləşdirdiyi mexanizm “transfer qiymətləri” olaraq bilinir. Yəni transfer qiyməti - əlaqəli tərəflər arasında formalaşan qiymətlərdir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) birbaşa vergi məqsədləri üçün transfer qiymətlərinin müəyyən edilməsi və sınaqdan keçirilməsi üçün ingiliscə “arm's length principle” adlanan və dilimizə “qol uzunluğu prinsipi” (və ya “uzadılmış əl” prinsipi) kimi tərcümə olunan bu prinsipə əsaslanan təlimatlar işləyib hazırlamışdır. Qol uzunluğu prinsipi ümumi olaraq müəssisələr və vergi orqanları tərəfindən istifadə olunan beynəlxalq standart kimi qəbul edilir [11, s.4-5].

Qol uzunluğu prinsipinə görə, əlaqəli tərəflər arasındakı əqdlərin şərtləri (qiymətlər, mənfəət marjaları və s.) iki müstəqil tərəf arasındakı eyni əqdlərin müvafiq şərtlərinə uyğun olmalıdır. Yəni müstəqil tərəflər arasında formalaşan qiymətlər qol uzunluğu qiyməti adlanır. Bu fenomen yalnız ÇMŞ qrupları

¹ Çoxmillətli şirkət qrupu (ÇMŞ qrupu): İki və ya daha çox ölkədə kommersiya qurumlarına malik əlaqəli şirkətlər qrupu.(İƏİT Transfer Qiymətlərinin müəyyən edilməsi Qaydaları, 2010)

daxilindəki əqdlərlə məhdudlaşmır. Bu həmçinin əlaqələrinin sövdələşmə şərtlərinə təsir etməsinə səbəb ola biləcək ailə üzvləri və ya şirkətlər və əhəmiyyətli ayrı-ayrı fərdi səhmdarlar kimi digər tərəflər arasındakı sövdələşmələrdə də baş verir [11].

İƏİT-in Transfer Qiymətlərinin müəyyən edilməsi Qaydaları “qol uzunluğu prinsipini təsis etmək və ya sınaqdan keçirmək” üçün istifadə oluna bilən beş transfer qiymətkoyma üsulunu detallarıyla işləyib hazırlamışdır [6]:

- Qiymətlərin müqayisəsi üsulu
- Sonrakı (təkrar) satış qiyməti üsulu
- Dəyərin toplanması üsulu
- Rentabellik üsulu
- Mənfəətin bölgüsü üsulu.

Transfer qiymətləri çoxmillətli şirkətlər və ya onların filialları və ya törəmə şirkətləri arasında əməliyyatlar nəticəsində əldə edilən mənfəətin vergi və digər məqsədlərə uyğun olaraq bölüşdürülməsi ilə əlaqədardır. Transfer qiymətlərinin şirkətlər üçün vergi, beynəlxalq və inzibati daxil olmaqla bir çox fərqli məqsədləri olsa da, dövlət idarələri tərəfindən də vurğulanan ən əhəmiyyətlisi vergi məqsədləri üçün olanıdır. Bu məqsəd vergidən sonrakı qlobal mənfəəti artırmaq, xarici ticarət əməliyyatlarındakı vergi məbləğini azaltmaq, ixrac əməliyyatlarından alınan verginin qaytarılması məbləğini artırmaq, vergitutma bazasını gizlətmək və azaltmaq, dolayısı yolla vergi yükünü azaltmaq şəklində özünü göstərir [17, s.153-154].

Transfer qiymətləri mövzusu vergi qanunvericiliyi və korporativ vergi çərçivəsində ələ alındığı halda, gömrük dəyərinə gömrük qanunvericiliyi və gömrük rüsumları çərçivəsində baxılır. Belə olmasına baxmayaraq, transfer qiymətləri həm gömrük, həm də vergi qanunvericiliyi baxımından vacibdir. Transfer qiymətinin gömrük qanunvericiliyi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi məqam, xarici ticarət əməliyyatlarına məruz qalan mal hərəkətlərində alıcı və satıcı arasındakı əlaqənin malın gömrük dəyərinə təsiri çərçivəsində qiymətləndirilməsi və malın gömrük dəyərinin gömrük qanunvericiliyi çərçivəsində müəyyən edilən meyarlar

çərçivəsində doğru bir şəkildə müəyyən edilməsidir. Belə edildiyi təqdirdə, gömrük rüsumunun bazası dəqiq və tam müəyyənləşəcək və vergi itkisi olmayacaqdır. Göstərilən vəziyyət vergi qanunvericiliyi baxımından da oxşardır. Bu mövzuda vergi qanunvericiliyi baxımından mühüm məqam ondan ibarətdir ki, əlaqəli şəxslər arasındakı idxal əməliyyatlarında malların dəyəri qol uzunluğu prinsipi çərçivəsində müəyyən edilir. Bu səbəblə həm gömrük dəyərinin, həm də qol uzunluğu prinsipinin doğru müəyyən edilməsi hər iki sahədə də vergi itkilərinin qarşısının alınmasında önəmli faktordur [17, s.155-156].

1.2. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin iqtisadi nəticələri

Mal və xidmətlərin ölkələrarası beynəlxalq ticarəti zamanı gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin hər bir dünya ölkəsi üçün müəyyən sosial-iqtisadi nəticələri vardır. Xüsusilə də gömrük dəyərinin düzgün müəyyən edilməsi bütün ölkələr üçün ən vacib məsələlərdən biridir. Çünki bəyan edilən dəyərin idxalçı (bəyan edən şəxs) tərəfindən qəsdən aşağı salınması gömrük rüsum və vergilərindən yayınma halları yaradır və bu da dövlət büdcəsi üçün gəlir itkisi deməkdir. Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, malların gömrük dəyəri – advalor gömrük rüsumu dərəcəsinin tətbiqi məqsədi ilə malların dəyərinin müəyyən edilməsidir. Yəni bu o deməkdir ki, gömrük dəyəri düzgün müəyyən edilməzsə, bu zaman tutulan gömrük rüsumu və vergilər də düzgün hesablanmış olmayacaq. Bu vəziyyət də həm ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinə, həm də dövlət büdcəsinə daxilolmalara mənfi təsir göstərəcək. Gömrük dəyərindən danışdığımız zaman tarif, tarif tədbirləri, xüsusilə də gömrük rüsumları daxil olmaqla gömrük ödənişləri və digər anlayışlardan da bəhs etməli olacağıq. Bu anlayışlarla tanış olaq.

Gömrük rüsumları: Gömrük Məcəlləsinə əsasən, gömrük rüsumları - malların gömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən aparılması zamanı gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük ödənişlərinin bir növüdür. Bazar iqtisadiyyatı və xarici ticarətin liberallaşdırılması şəraitində gömrük rüsumları xarici iqtisadi fəaliyyətin vacib iqtisadi tənzimləyicisinə çevrilir. Gömrük rüsumlarının köməkliyi ilə dövlət müvafiq malın idxalını və ixracını stimullaşdırır və ya məhdudlaşdırır, daxili istehsalçılarla onların xarici rəqibləri arasında bərabər iqtisadi şərait yarada bilər. Gömrük rüsumlarının dərəcələri hər bir mal üçün ayrıca müəyyən olunur və həmin malların daxili və xarici qiymətləri əsasında formalaşır [4, s.100-101].

Gömrük rüsumları tətbiq olunarkən bəzi hədəflərə çatmaq qarşıya məqsəd qoyulur. Bu hədəflər arasında yerli istehsalı qoruyub inkişaf etdirərək beynəlxalq rəqabətdə güclü olmaq, digər tərəfdən isə gömrük rüsumları ilə büdcə gəlirlərini

artırmaq xüsusi önəm daşıyır. Bu əsas məqsədlərdən başqa aşağıdakı hədəfləri də nümunə göstərmək olar [15; 18]:

- Ölkədəki yerli işçini xarici ölkələrdən gələn və daha ucuz qiymətə işləyən xarici işçiyə qarşı qorumaq
- Yerli istehsalçıların xarici rəqabətə davam gətirmələrini təmin etmək üçün idxal malının xərcini yerli istehsalın xərcinə bərabər etmək
- Daha əvvəl idxal edilən bəzi malları ölkə ərazisində istehsal edərək ölkədə işsizliyi azaltmaq
- Ölkənin ixrac gəlirindən çox olan idxal xərcini azaldaraq xarici tədiyyə balansını təmin etmək
- Ölkənin xarici ticarət həcmi və rifahını artırmaq
- Yerli istehsalçıları dempinqə (xarici bazarda normal dəyərdən və ya daxili bazarda mövcud olan qiymətdən aşağı satış) qarşı qorumaq
- Körpə Sənaye Yanaşması çərçivəsində, milli sənayenin öz-özünü idarə edə biləcək və bazarda söz sahibi olacaq vəziyyətə gəlməsi üçün imkan yaratmaq
- Milli müdafiə sistemləri baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edən sənaye sahələrini dəstəkləmək və qorumaq.

Gömrük rüsumunun təməllərini təşkil edən əsas anlayışlar tarif, dəyər və mənşə anlayışlarıdır. Tariflər xarici ticarət siyasətlərinin tarixçəsi baxımından çox köhnə anlayış olmaqla yanaşı ən çox istifadə edilən alətlərin də başında gəlir. Gömrük tarifi dedikdə, tarif anlayışı millətlərarası ticarətin predmeti olan mallara tətbiq olunan rüsumların müəyyən edildiyi siyahılar kimi müəyyən edilir. İdxal və ixrac olunan malın hansı tarif dərəcəsinə aid olduğunun müəyyən edilməsi, başqa bir deyimlə tarif cədvəlində malın sinifləndirilməsi, tarifi dəyərləndirilməsindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə əsasən, gömrük tarifi - gömrük sərhədindən keçirilən mallara tətbiq edilən və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun olaraq sistemləşdirilmiş gömrük

rüsumu dərəcələrinin məcmusudur. Gömrük rüsumu da gömrük tarifi cədvəlində yazılan dərəcələr üzərindən hesablanır.

Dünya ölkələrinin hər biri öz milli qanunvericiliklərinə uyğun olaraq, idxal olunan mallara müxtəlif tarif dərəcələri tətbiq edirlər. 2020-ci il tarixi etibarlı ilə ən yüksək idxal tariflərinə malik 10 ölkə aşağıda verilmişdir. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, onlarla ölkə üçün etibarlı məlumat yoxdur və bəzi ölkələr üçün bildirilən son rəqəmlər 2020-ci ilə qədərdir.

Cədvəl 1: Ən yüksək tariflər

Ölkə	Orta çəkili tarif dərəcəsi
Bermud adaları	24,1%
Beliz	18,7%
Qambiya	17,8%
Cibuti	17,6% (2014)
Baham adaları	17,1% (2018)
Kayman adaları	16,7% (2016)
Fici	16,6%
Mərkəzi Afrika Respublikası	16,4% (2017)
Çad	16,4% (2016)
Ekvatorial Qvineya	15,6% (2007)

Mənbə: www.investopedia.com

Yuxarıdakı cədvəldə göstəriləyi kimi, daha az inkişaf etmiş ölkələr ən yüksək ticarət maneələrinə malikdir. İnkişaf etmiş ölkələr, ümumiyyətlə, daha az məhdudlaşdırıcıdır. Məsələn, Avropa İqtisadi Zonasının 28 ölkəsində 1,5% tarif dərəcəsi tətbiq olunur.

Aşağıda ən aşağı tariflərə malik 10 ölkə verilmişdir.

Cədvəl 2: Ən aşağı tariflər

Ölkə	Orta çəkili tarif dərəcəsi
Honq Konq (Çin)	0,0%
Makao (Çin)	0,0%
Sudan	0,0%
Bruney Darüssəlam	0,0%
Sinqapur	0,1%
Gürcüstan	0,2%
Çili	0,4%
Peru	0,7%

Avstraliya	0,7%
Botsvana	0,8%

Mənbə: www.investopedia.com

Dünyanın ən böyük iqtisadiyyatına malik ABŞ-da 2020-ci il tarixi etibarı ilə orta çəkili tarif dərəcəsi 1,5%, Birləşmiş Krallıqda 1,3%, Yaponiyada 2,2%, Çində 2,5%-dir. Bu göstərici Cənubi Qafqaz regionuna daxil olan Gürcüstanda 0,2%, Azərbaycanda 5,9%, Ermənistanda 3,1%-dir. Mərkəzi Asiya ölkələri olan Özbəkistanda 2,6%, Türkmənistanda (2002-ci il etibarı ilə) 2,9%, Tacikistanda 3,9%, Qırğızıstanda 2,3%, Qazaxıstanda 2%-dir. Digər region ölkələrindən Türkiyədə 2,9%, Rusiyada 4,1% və İranda 12,1%-dir.

Qeyd edildiyi kimi, gömrük rüsumları ölkələrin xarici ticarət siyasətlərinin idarə edilməsi üçün istifadə edilən xarici ticarət siyasəti alətlərinin başında gəlir. Ölkələr xaricdən mal idxalını azaltmaq istədikdə gömrük tarif dərəcələrini artırmaqla, əksinə malların idxalını artırmaq istədikdə isə gömrük tariflərini aşağı salmaqla siyasətlərini müəyyən edirlər. Bu nöqteyi-nəzərdən baxıldığında gömrük tariflərinin xarici ticarət siyasətinin aləti kimi əhəmiyyətini inkar etmək olmaz [15].

Gömrük rüsumları hər ölkənin büdcə gəlirləri içində fərqli dərəcələrdə yer tutmaqla yanaşı, xüsusilə az inkişaf etmiş olan ölkələrdə dövlət xəzinəsinin önəmli gəlir mənbəyini meydana gətirir. Yuxarıda sadalanan hədəflərə çatmaq istərkən ölkələrin həmçinin çox önəmli iki məqsədi vardır. Bu məqsədlər gömrük rüsumlarından gəlir əldə etmək və yerli istehsalı qorumaqdır [15].

Dövlət büdcəsinin gəlirlə təmin edilməsi. Gömrük rüsumları asan tətbiq olunduğundan və asan toplandığından dövlətlərin imtina edə bilmədiyi mənbə şəklində qarşımıza çıxır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr baxımından olduqca ciddi bir qazanc mənbəyi olan gömrük rüsumları gözərdi edilə bilməyəcək qədər önəmlidir. Gömrük rüsumlarının qeyd edildiyi qədər təsirli bir qazanc əldə etmə vasitəsi ola bilməsi üçün geniş bir sahədə tətbiq edilmə imkanı olması və bu gəlirləri ticarət həcmi azaltmayacaq şəkildə artırmaq lazımdır. Əfsuslar olsun ki, bəzi hallarda

gömrük rüsumlarının səhv şəkildə tətbiqi nəticəsində həddindən artıq tətbiq olunan rüsumlardan dolayı idxalın həcmində azalma qeyd oluna bilər. Advalor gömrük rüsumlarının dövlət büdcəsinə gəlir təmin etmək baxımından digərlərinə nisbətən daha faydalı praktika olduğu bildirilir. Xüsusilə dəyəri yüksək olan sənaye mallarından advalor gömrük rüsumunun alınması büdcənin gəlirini artıran təsir yaradır. Bu mövzu proteksionizm siyasəti baxımından da önəm daşıyan bir məsələdir. Spesifik gömrük rüsumlarında isə vəziyyət bu baxımdan daha əlverişsizdir. Hətta idxalın azalması halında gömrük rüsumlarından əldə edilən gəlirlərdə də azalma qeydə alın bilər. Gəlir əldə etmək məqsədiylə toplanan gömrük rüsumları daha çox vətəndaşların öz ehtiyaclarını qarşılamaq üçün istifadə etdikləri istehlak mallarından alınır. Lakin malın tələbinə olan elastiklik yüksəkdirsə, yüksək olaraq müəyyən edilən gömrük rüsumları mala olan tələbi, yəni dolayı yolla vergi daxilolmalarını azaldır. Bu səbəblə rüsum qoyarkən malın tələb elastikliyi nəzərə alınmalıdır [15].

Yerli sənayeni xarici rəqabətdən qorumaq. Merkantilist düşüncənin hakim olduğu dövrdə gömrük rüsumları daha çox gəlir əldə etməyə istiqamətlənmiş tətbiq olunarkən, 19-cu əsrdə müdafiə məqsədiylə də toplanmağa başlanmışdır. Gömrük rüsumları xaricdən idxal olunan malın qiymətini artıraraq eyni funksiyaya sahib bənzər malları ölkə daxilində istehsal edən yerli sənayeni qoruyur. Hər hansı bir malın ölkə sərhədləri daxilində arzu olunan qiyməti ilə, o qiymətdən daha aşağı olan dünya bazarındakı qiyməti arasındakı fərq miqdarı qədər əlavə rüsum alınarsa, idxalın qarşısı tamamilə alınar. Bu o deməkdir ki, istehsal edilən yerli mallar tamamilə müdafiə ilə təmin olunmuş olar [15].

Tədiyyə balansının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və işsizliyin azaldılması. İdxal edilən malların idxalının qarşısının alınmasına çalışmaq və bu malları ölkə daxilində istehsal etməyə başlamaq bir tərəfdən ölkə daxilində işsizliyin azalmasına fayda verərkən, digər tərəfdən də tədiyyə balansındakı kəsirlərin bağlanmasına kömək edəcəkdir. Gömrük tarifləri idxalı məhdudlaşdıran dərəcədə tədiyyə balansının kəsirinə örtücü təsir göstərir. Bəzi ölkələr sırf bu məqsəd üçün

tarif qoyma yoluna gedirlər. Gömrük rüsumları iş səviyyəsi, məşğulluğun artımı və real milli gəlir kimi bir sıra dəyişənlərə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Bundan əlavə idxalın azalmasına səbəb olduğu üçün məcmu xərclərin idxal mallardan yerli mallara doğru hərəkətinə səbəb olur. Ölkə daxilində istehsalın yüksəlməsi isə məşğulluğun artmasına və işsizliyin azalmasına səbəb olacaqdır. Bu səbəblə xüsusilə işsizlik səviyyəsi yüksək olan dövlətlərdə məşğulluğu artırmaq üçün gömrük rüsumları bir vasitə kimi çox istifadə olunur [15].

Ticarət şərtlərinin təkmilləşdirilməsi. Xarici ticarət şərtlərinə ixrac olunan malların orta qiymətinin, idxal olunan malların orta qiymətinə nisbəti ilə nail olunur. Xarici ticarət şərtləri əlverişli inkişaf etdikdə ixrac qiymətlərinin idxal qiymətlərindən daha sürətli artacağı ehtimal olunur. Bu halda bir vahid idxal üçün daha az vahid ixrac tələb olunur. Xarici ticarət şərtləri əlverişsiz inkişaf etdikdə isə bir vahid idxal üçün daha çox ixrac etmək zərurətə çevrilir. Bu çərçivədə xarici ticarət şərtlərinin yaxşılaşdırılması ilə ölkə rifahında artıma yol açması proteksionist siyasətlərin haqlılığının ən önəmli göstəricilərindən biridir. [15].

Gömrük rüsumunun tətbiqi nəticəsində istehsal, istehlak, xarici ticarət, gəlir və bölüşdürmə effekti olmaq üzrə ortaya çıxan beş effekt də aşağıda detallı bir şəkildə açıqlanmışdır.

İstehsal effekti

Gömrük rüsumlarının dərəcələrinin artırılması ilə daxili bazar qorunaraq təşviq edilir. Yüksək gömrük rüsumları idxal üstünlüklərini məhdudlaşdırdığından idxalla rəqabət aparan istehsalçılar xarici rəqabətdən qorunur və istehsal imkanlarını artırmaq fürsəti yaranır. Məsələn, gömrük tarifində meydana gələcək bir artım daxili bazarda malın qiymətini artıracaqdır. Bu halda eyni növ mal istehsal edənlərin qazancı artacaq və bu malın istehsalını tarifdən öncə baha hesab edən yeni istehsalçılar tarif nəticəsində bu malın istehsalına üz tutacaqlar. Nəticədə, gömrük rüsumu istehsalın artmasına səbəb olacaq. İstehsalın artması istehsalçılara yalnız

mənfəət gətirməyəcək, həm də məşğulluğun artması və daxili bazarlardakı boş resurslardan istifadənin üstünlükləri olacaqdır.

Gömrük tariflərinin qoruyucu gücü şübhəsiz ki, sənaye sahəsi və ya vahid bir iqtisadi sektor üçün müsbət nəticələr yarada bilər. Lakin müdafiə, bütün ölkə iqtisadiyyatı prizmasından baxdıqda müəyyən bir itkiyə səbəb ola bilər. Tarifin tətbiqi ilə ölkə daxilində qiymətlər artacağından sektorlar qısa müddətdə gəlirli ola bilərlər. Uzunmüddətli perspektivdə isə effektiv hesab edilməyən sektorlarda istifadə olunan resurslar daha məhsuldar sahələrə yönəldilə bilər. Rüsumlar tamamilə ləğv edilərsə və ya rüsum dərəcələrində azalma olarsa, bu qorunmadan faydalanan sənaye sahələri və fabriklər maraq itkisi ilə üzləşə bilərlər. Həddindən artıq proteksionizm isə bu sənaye sahələrinin öz ölkə sərhədlərinə çəkilərək iqtisadi aktivlikdən və səmərəlilikdən uzaqda, tənbel bir şəkildə fəaliyyət göstərməsinə səbəb ola bilər. Belə bir nəticəylə qarşılaşmamaq üçün də rüsumların ümumiyyətlə tətbiq edilməməsi rəqabəti artıracağı üçün məhsuldarlıq artımına da səbəb olar və iqtisadiyyata böyük bir fayda verə bilər [15].

İstehlak effekti

İstehlak effekti sözügedən malın qiymətinin artması ilə əlaqədardır. Malın qiyməti artdıqda tələbin (istehlakın) nə dərəcədə azalacağı tələb əyrisinin meyindən, başqa sözlə, sözügedən mala olan tələbin qiymət elastikliyindən asılıdır. Malın tələb qiymət elastikliyi nə qədər yüksəkdirsə (birdən böyükdürsə), gömrük rüsumunun tətbiqi və ya mövcud vəziyyətdəki miqdarın artması halında, daxili tələb də bir o qədər azalacaq. Beləliklə həm idxalın həcmində azalma müşahidə olunur, həm də rüsumların qiymətlərdə öz əksini tapmasıyla məcmu təklifin məcmu tələbi ödəyə bilməməsi səbəbindən qiymət artımları meydana gəlir.

İstehlak effekti ilə bəhs olunan odur ki, tariflər daxili qiymətləri artırmaqla yerli istehsalı həvəsləndirir və eyni zamanda digər tərəfdən də artan rüsum dərəcələri daxili bazarda qiymətləri artıracağından istehlakçının alıcılıq qabiliyyətinin azalmasıyla istehlak da azalacaq. Bundan əlavə, gömrük rüsumları idxal olunan

malları bahalaşdıraraq istehlakçı rifahının azalmasına səbəb olur. Bu rifah itkisi iqtisadiyyat üçün real itkidir. Bu yolla gömrük rüsumları səbəbindən yüksək qiymətlərlə mal satın almaq məcburiyyətində qalan istehlakçıların rifah itkilərinin aradan qaldırılması yalnız uzunmüddətli perspektivdə yerli istehsalın artırılması ilə mümkün olacaq. [15].

Xarici ticarət effekti

Dünya səhnəsində inkişaf etmiş ölkələr ümumiyyətlə tək alıcı və tək satıcı roluna malikdirlər. Belə münasibət həmin ölkələrə idxal və ya ixrac zamanı malların qiymətlərini özləri müəyyən etmək imkanı verir. İnkişaf etməmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkə qrupları isə dünya bazarlarında müəyyən edilən bu qiymətləri qəbul edən ölkələrdir. Belə bir şəraitdə inkişaf etmiş ölkələr xarici ticarət siyasəti praktikaları vasitəsilə ticarət potensialını azaldaraq ticarət şərtlərini öz faydaları lehinə çevirə bilirlər. Çünki belə ölkələr ixrac bazarında rifahını ən yüksək səviyyəyə çatdırmaq üçün istehsalı məhdudlaşdırıb qiymətləri artırmaqla inhisarçı kimi davranırlar. İdxal bazarında da eyni məqsədlə alışlarını azaldıb qiyməti aşağı salmaqla monopsonik münasibət sərgiləyirlər.

Xülasə, gömrük rüsumu malın daxili satış qiymətini gömrük rüsumunun məbləği qədər artıracağından idxalın həcmində azalma olur. Gömrük tarifindən əvvəlki idxal həcmi ilə tarif tətbiqindən sonrakı idxal həcmi arasındakı fərq “xarici ticarət həcmi effekti” adlanır. İdxalın həcmnin nə qədər azalacağı idxal olunan malların daxili tələb elastikliyinə asılıdır. Elastiklik 1-dən böyük olarsa, idxaldakı azalma nisbəti gömrük rüsumu nisbətindən yüksək olacaq. Əgər tam əksi olarsa, daha aşağı olacaq [15].

Gəlir effekti

Dövlətlərin gömrük tarifi tətbiq edərkən məqsədlərindən biri də dövlət büdcəsinin gəlirlərini artırmaqdır. Əslində əsas məqsəd bu olmasa belə, hər tarif belə bir nəticə verir. Gəlir effekti dövlətin mühüm gəlir mənbəyi olan gömrük rüsumlarından gəlir əldə etməsini nəzərdə tutur. Dövlətin tariflərdən faydalanması

üçün gömrük rüsumları idxalın həcmi sifıra endirəcək qədər artırılmamalıdır. Gömrük rüsumu həddindən artıq səviyyəyə çatanda idxal edilən malların daxili satış qiyməti o qədər artır ki, yerli alıcı tapılmır. Bu halda idxal baş verə bilmədiyi üçün gömrük rüsumunun yığılması da mümkün olmur və buradan əldə edilən rüsum gəlirləri sifıra enir. Gəlir effekti rüsumun obyektə olan əmtəə və xidmətlərə tətbiq edilən dərəcədən, əməliyyatın həcmindən və malın tələb elastikliyindən asılıdır [15].

Bölüşdürmə effekti

Gömrük tariflərinin tətbiqi milli gəlirin istehlakçılardan istehsalçılara doğru yenidən bölgüsü ilə nəticələnir. Başqa sözlə, əldə edilən gəlir istehlakçılardan istehsalçılara doğru yenidən bölüşdürülür və buna yenidən bölüşdürmə effekti deyilir [15].

II FƏSİL. GÖMRÜK DƏYƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ ÜGT STANDARTLARININ TƏTBİQ İMKANLARI

2.1. Malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində beynəlxalq təcrübə

Əvvəlki fəsildə də qeyd edildiyi kimi gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin 6 üsulu vardır və bu üsullar beynəlxalq miqyasda dünya ölkələri tərəfindən öz milli qanunvericiliklərinə uyğun bir şəkildə tətbiq edilir. Bu üsullar GATT-ın ümumi prinsip və müddəalarına və daha sonra da ÜTT-nin “Gömrük Qiymətləndirməsi Saziş”inə uyğun olaraq tətbiq edilməlidir. 1-ci üsul malların sövdələşmə qiyməti üsulu adlanır və gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin əsas üsuludur. Bu əsas üsuldan istifadə etmək mümkün olmadıqda 2-ci üsul olan eyni malların sövdələşmə qiyməti üsulu, 3-cü üsul olan eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti üsulu, 4-cü üsul olan çıxılmış dəyər üsulu, 5-ci üsul olan toplanmış dəyər üsulu və sonuncu 6-cı üsul olan ehtiyat üsulu ardıcıl olaraq tətbiq edilməlidir. Bəyannaməçinin seçimi əsasında dəyərin çıxılması üsulu və dəyərin toplanması üsulu istənilən ardıcılıqla tətbiq edilir. Malların sövdələşmə qiyməti üsulu əsas üsul olduğundan bu üsulun elementləri ilə tanış olaq.

Sövdələşmə qiyməti üsulunun aşağıdakı elementləri vardır [7]:

- i. bu üsul idxal olunan mallara aiddir;
- ii. bu üsulun tətbiqi üçün satış mövcud olmalıdır;
- iii. qiymət, satılan zaman idxal olunan mallara aiddir;
- iv. satış, partnyor dövlətə ixrac üçün olmalıdır;
- v. bu, faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətdir;
- vi. satış, dəyəri müəyyən edilə bilməyən hər hansı şərt və öhdəliklərdən asılı olmamalıdır;
- vii. mallar üçün edilən ödənişə mallara dair hər hansı bir şəkildə sərəncam verilməsindən, malların istifadəsindən və ya sonradan satışından əldə olunan gəlirlər daxil deyil;

- viii. alıcı ilə satıcı arasındakı münasibətlər qiymətə təsir etmir;
- ix. mallara dair sərəncam və ya istifadə hüququna məhdudiyyətlər nəzərdə tutulmur;
- x. müvafiq zəruri düzəlişlər də edilməlidir.

Sövdələşmə qiymətinin yoxlanılması prosedurları [7]:

- a) idxal olunan malların ixrac üçün satışının olub-olmadığını yoxlamaq;
- b) satıcının hər bir məhsulun qiymətini göstərən invoys(lar)ının və ya digər dəyər sübutlarının əlavə olunub-olunmadığını yoxlamaq;
- c) gömrük ərazisinə giriş nöqtəsinə qədər yük haqlarının sübutunun əlavə olunduğunu yoxlamaq. Satış şərtləri C.I.F.-dirsə, yük haqqı adətən satıcının invoysunda göstərilir, lakin faktiki yük xərclərinin sübutu tələb oluna bilər. Əgər F.O.B.-dursa, konosament, hava daşıma və ya dəniz yük qaiməsi kimi nəqliyyat xərclərinin sübutu əlavə edilməlidir;
- d) təqdim olunan bütün digər sənədlərin həqiqiliyi və uyğunluğu yoxlanılmalıdır.

Digər üsulların yoxlanılması prosedurları

Sövdələşmə qiyməti üsulundan (1-ci üsul) başqa dəyərləndirmə üsullarının tətbiq edildiyi hallarda [7]:

- a) qiymətləndirmə qərarı olduqda. Qərarda göstərilən tələbləri təsdiq edən sənədli sübutların əlavə edilib-edilmədiyini yoxlamaq;
- b) qiymətləndirmə qərarı yoxdursa, təsdiqedicisi sənədləri əldə etmək və girişin təsdiq edilməsi üçün müvafiq qiymətləndirmə bölməsinə məlumat vermək.

Sövdələşmə qiyməti üsulu haqqında kifayət qədər danışıldığı üçün nadir hallarda istifadə olunan və tətbiq ediləcək ən sonuncu üsul olan ehtiyat üsulunun tətbiq edildiyi bəzi hallar ilə tanış olaq.

Ehtiyat üsuluna əsasən baxıla bilən hallara dair misallar

Aşağıda ehtiyat dəyərinin istifadə edilə biləcəyi müxtəlif hallara aid nümunələr verilmişdir [7]:

- a) Sövdələşmə qiyməti, satınalma seçimli icarə müqaviləsinə əsasən idxal olunan malları qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilməz. Lakin digər qiymətləndirmə əsaslarının da istifadə oluna bilməyəcəyi hallarda, icarə müqaviləsindəki "satınalma seçimi" qiymətindən istifadə etməklə sövdələşmə qiyməti yanaşmasına görə əsaslı şəkildə düzəliş edilmiş dəyərə çatmaq olar;
- b) İstifadə olunmuş maşınların gömrük dəyəri idxal edilmiş vəziyyətdə olan maşınların dəyərinin ekspert qiymətləndirməsi əsasında müəyyən edilə bilər. Bu halda idxalçı ölkədə maşınlar idxalçı tərəfindən sökülüb qismən ehtiyat hissələri kimi istifadə olunduğu üçün başqa bir üsul mövcud deyil.

Bundan əlavə, təcrübədə bəzi müstəsna hallar vardır ki, məhz bu hallarda gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi daha böyük əhəmiyyət kəsb edir çünki bunlar daha mürəkkəb və araşdırılması zəruri olan hallardır. Bu müstəsna halların bəziləri ilə tanış olaq.

Müstəsna hallarda gömrük qiymətləndirməsi

1. Pulsuz mallar

Mallar müxtəlif səbəblərə görə pulsuz idxal edilə bilər. Bunlar hədiyyələr, nümunələr və tanıtım (promosyon) əşyaları kimi mallardır. Həmişə belə olmasa da, pulsuz malların əksəriyyəti əlaqəli tərəflər arasında göndərilir (məsələn, zəmanət dəyişdirilməsi). Pulsuz malların qiymətləndirilməsini təchizatçıya pulsuz təqdim olunan mallarla qarışdırmaq olmaz (yardımlar).

Pulsuz malların bir çoxu aşağı qiymətə malikdir (hər partiyada ehtiyat hissələrinin kiçik faizi). Lakin əlaqəli şirkətlər arasındakı yüklərin hamısının pulsuz olması mümkündür. Pulsuz mallarla bağlı hallarda isə iyerarxik ardıcılıq üsulu

sınaqdan keçirilməlidir. 1-ci üsul dərhal rədd edilməlidir, çünki istifadə oluna biləcək eyni və ya eynicinsli malların daha əvvəl satışı ola bilər.

Gömrük dəyərinin əsası

Ümumiyyətlə, mallar idxalçıya pulsuz çatdırıldıqda mallar üçün ödənilməli olan qiymət olmadığı üçün 1-ci üsula uyğun olaraq qiymətləndirilə bilməz. Eyni və ya eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti üsullarından (2-ci və 3-cü üsullar) və müstəsna hallarda çıxılmış dəyər və ya toplanmış dəyər üsullarından (4-cü və 5-ci üsullar) istifadə etmək bir müddət mümkündür. Digər hallarda malları ehtiyat üsulu (6-cı üsul) ilə qiymətləndirmək lazım gələcək, məsələn, əgər mallar bu qiyməti təsdiq edən bəzi sübutlarla birlikdə satılsaydı, malların qiyməti nə olardı. Bütün hallarda malların daşınması ilə bağlı yük, sığorta və yükləmə və daşınma xərcləri gömrük dəyərinə daxil edilir. Eyni idxalçı/təchizatçı kombinasiyası arasında pulsuz malların müntəzəm idxalı qiymətləndirmə qərarı ilə əhatə oluna bilər [7].

2.Zədələnmiş mallar

Zədələnmiş mallar idxal edildikdə onların qiymətləndirilməsi onların zədələndiyi vaxtdan asılıdır. Alıcının niyyəti qismən və ya tamamilə zədələnmiş malları idxal etmək ola bilər, bu halda faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət məqbul dəyər əsasıdır. Lakin əgər mallar müqavilə bağlandıqdan sonra, lakin sərbəst dövriyyəyə buraxılmamışdan əvvəl zədələnibsə, gömrük dəyərində zədələnmiş mallar müvafiq qaydada nəzərə alınmalıdır.

(a) Dəyəri sıfır olan zədələnmiş mallar:

Zədələnmiş mallar istifadə edilməmiş (ilkin sınaqdan başqa) və məhv edilmiş, təkrar ixrac edilmiş və ya tərk edilmişdirsə, heç bir rüsum məsuliyyəti yoxdur.

(b) Qismən zədələnmiş mallar (alqı-satqı müqaviləsindən sonra yaranan):

Qalıq dəyəri olan mallar sıfır dəyər kimi qəbul edildikdə heç bir rüsum öhdəliyi yoxdur. İdxalçı zədələnmiş malları qəbul edərsə, bu mallar normal qaydalara uyğun olaraq qiymətləndirilməlidir.

Zədələnməmiş mallar üçün ödənilən qiymət məqbul dəyər əsası olmasa da, üsullardan hər hansı biri nəzəri cəhətdən mümkündür. Təcrübədə, aşağıdakı üsullardan biri uyğun dəyərə çatmağın ən səmərəli yolu ola bilər.

(i) Sövdələşmə qiyməti (1-ci üsul)

Gömrük dəyəri, dəymiş zədə (ziyan) nəzərə alınmaqla yenidən müzakirə edilə bilən bir qiymətə əsaslanı bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, bu qiymət ya satıcı tərəfindən ödənilən kompensasiya elementini, ya da satıcının malın geri qaytarılması ilə bağlı xərclərdən yayınmaq istəməsini və ya hər ikisini əks etdirə bilər.

(ii) Ehtiyat üsulu (6-cı üsul)

İlkin ödənilmiş və ya ödənilməli olan tam qiymət, aşağıdakılardan hər hansı birinə bərabər məbləğdə azaldılır:

- A. Alıcıdan və ya satıcıdan asılı olmayan mütəxəssisin təxmini;
- B. Təmir və ya yenidənqurma xərcləri; və ya
- C. Sığorta hesablaşması.

Sığorta hesablaşması dəqiq olmaya bilər, çünki mallar az sığortalanmış və ya artıq sığortalanmış ola bilər. Lakin satıcıya ödənilən qiymət dəyişməsə və sığorta şirkəti yaxşı fərq yaratsa belə, zərər (ziyan) nəzərə alınmalıdır.

(c) Qismən zədələnmiş mallar (qəsdən idxal edilmiş)

Qismən zədələnmiş malların qəsdən idxal edildiyi hallar var. Bəzi hallarda dəyərin əsasını yaratmaq üçün istifadə edilə bilən ödənilmiş qiymət olacaqdır. Bəzən edilən yeganə ödənişlər malların idxal xərcləridir (məsələn, yük və sığorta). Belə hallarda malların idxalını həyata keçirmək üçün onun dəyəri olmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, tullantılar bəzən utilizasiya üçün idxal edilir. Tullantıların utilizasiyası üçün yeganə ödənişin ixracatçı tərəfindən edildiyi hallarda normal dəyər məqbuldur [7].

3.İstifadə olunmuş mallar

(a) İstifadə olunmuş və ya ikinci əl mallar iki kateqoriyaya bölünür [7]:

- i. Sərbəst dövriyyəyə daxil olmamışdan əvvəl idxalçı tərəfindən istifadə olunmayanlar;
- ii. Sərbəst dövriyyəyə daxil olmamışdan əvvəl idxalçı tərəfindən ölkədə istifadə olunanlar.

(b) Dəyərin əsası

- i. Birinci kateqoriyada, istifadə edilmiş mallarla əlaqədar ödənilmiş və qiymətləndirmə üçün əsas götürülə bilən qiymət ola bilər (1-ci üsul).
- ii. İkinci kateqoriyada dəyərdəki azalma nəzərə alınmalıdır. Gömrük hesablamasında məhsulun istifadə müddətinin qiymətləndirilməsi tələb olunur:

$$\frac{\text{əşyanın qalan ömrü} \cdot \text{əşyanın ilkin alış qiyməti}}{\text{əşyanın tam ömrü}} = \text{amortizasiya olunmuş dəyər}$$

Daha sonra normal əlavələr edilir (məsələn, nəqliyyat, sığorta) [7].

İstifadə olunmuş motorlu nəqliyyat vasitələrinin rejimi

(a) Gömrük dəyərinin əsası

Əsasən, idxal olunan istifadə olunmuş nəqliyyat vasitələrinin qiymətləndirilməsində nəzərə alınmalı olan iki növ vəziyyət vardır. Onlar aşağıdakı kimidir [7]:

- i. Nəqliyyat vasitəsi, istifadəyə müdaxilə edilmədən satınalma əsasında idxal edilmişdir;
- ii. Nəqliyyat vasitəsi, satın alındığı tarixdən etibarən əlavə istifadə edildikdən sonra idxal edilmişdir.

Əgər idxal istifadəyə müdaxilə edilmədən satış yoluyla baş verərsə, bütün digər tələblər və şərtlər yerinə yetirildiyi təqdirdə, faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət sövdələşmə qiymətinin müəyyən edilməsi üçün əsas olmalıdır (1-ci

üsul). Tələblər və şərtlər yerinə yetirilmədikdə, gömrük dəyəri ardıcılıqla digər üsullar tətbiq edilməklə müəyyən edilməlidir (2-ci üsuldən 5-ci üsula qədər).

Nəqliyyat vasitəsi satın alındıqdan sonra əlavə istifadədən sonra idxal edildikdə, nəqliyyat vasitəsinin idxal edildiyi andakı vəziyyəti üçün faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli qiymət olmadığına görə 1-ci üsul tətbiq edilə bilməz. Buna görə də dəyər başqa üsulla müəyyən edilməlidir.

Hər iki hal, digər üsullar altında uyğun dəyər əsasını yaratmağa çalışarkən problemlər yarada bilər [7].

(b)Eyni və Eynicinsli (2-ci və 3-cü üsul)

Bu üsulların tətbiqi, dəyərləndirilən mallarla eyni və ya eynicinsli olan və bu mallarla eyni vaxtda və ya təqribən eyni vaxtda ixrac edilən malların mövcudluğunu nəzərdə tutur. Bundan əlavə, bu eyni və ya eynicinsli malların dəyəri 1-ci üsula əsasən müəyyən edilməlidir. Bu şərtlərin fərdi şəxslər tərəfindən idxal edilən istifadə olunmuş nəqliyyat vasitələri ilə bağlı konkret halda yerinə yetirilib-yetirilməməsi şübhəli görünür; lakin xüsusilə treyderlər tərəfindən idxal edildiyi halda, bəzən 2-ci və ya 3-cü üsulun tətbiqi üçün imkanlar ola bilər.

(c)Çıxılmış dəyər (4-cü üsul)

Nəqliyyat vasitələri və ya eyni və ya eynicinsli mallar idxal edildikdən sonra idxal edildiyi halıyla satılırsa, 2-ci yaxud 3-cü üsuldən istifadə edilə bilmədikdə, bu üsulun tələblərinin yerinə yetirilə bildiyi hallarda 4-cü üsul tətbiq edilə bilər. Tələblərin yerinə yetirilməsinin mümkün olmadığı, lakin istifadə olunmuş nəqliyyat vasitələrinin sonrakı emaldan (məsələn, təmir, yenidən qurulma, aksesuarların quraşdırılması) sonra satıldığı hallarda 4-cü üsul hələ də tətbiq oluna bilər; belə emal və ya yenidən qurulma nəticəsində əlavə edilən dəyəri nəzərə almaq üçün lazım olan çıxılımlar daha sonra aparılmalıdır.

(d)Toplanmış dəyər (5-ci üsul)

İstifadə olunmuş nəqliyyat vasitələri aydındır ki, istehsal edildikləri vəziyyətdə idxal edilmədiyi üçün nəqliyyat vasitələrinin istehsal xərcinə əsaslanan dəyər əldə edilə bilməz.

(e) Ehtiyat üsulu (6-cı üsul)

Ona görə də belə nəticə çıxır ki, bir çox hallarda istifadə olunmuş motorlu nəqliyyat vasitələrinin gömrük dəyəri 6-cı üsula əsasən müəyyən edilməlidir. Bu üsula əsasən dəyər, GATT-ın prinsiplərinə və ümumi müddəalarına uyğun gələn hər hansı ağlabatan vasitələrdən və idxalçı ilə razılaşdırılmış hər hansı üsuldan (1-ci üsuldan 5-ci üsula qədər) çevik istifadə etməklə müəyyən edilə bilər.

Gömrük dəyəri, məsələn, nəqliyyat vasitəsi üçün faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə əsaslanı bilər. Bu halda mallar qiymətləndirmə zamanı onların vəziyyətinə uyğun olaraq qiymətləndirilməlidir. Buna görə də qiymətə, satın alındıqdan sonra baş vermiş amortizasiyanı (yaşa və ya istifadəyə görə) nəzərə alaraq düzəliş ediləcəkdir.

Faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət olmadıqda, dəyər idxalçı ilə məsləhətləşmələr əsasında, idxal edilən eyni marka və modeldə olan nəqliyyat vasitələri üçün əvvəllər qəbul edilmiş sövdələşmə qiyməti əsasında müəyyən edilə bilər. Daha sonra bu dəyərə bir tərəfdən yaş, aşınma və köhnəlmə nəticəsində yaranan amortizasiya, digər tərəfdən isə adətən sözügedən nəqliyyat vasitəsi avadanlığının bir hissəsini təşkil etməyən əlavə aksesuarlar nəzərə alınmaqla, nəqliyyat vasitəsinin qiymətləndirmə zamanı vəziyyətini əks etdirəcək şəkildə düzəliş edilməlidir. Sövdələşmələr arasındakı səviyyə və miqdar fərqlərini nəzərə almaq üçün əlavə düzəliş zəruri ola bilər. Eyni marka və modeldə olan yeni nəqliyyat vasitələrinin idxalı olmadıqda əvvəlki paragrafda təsvir edilən üsul, oxşar nəqliyyat vasitələri üçün artıq qəbul edilmiş sövdələşmə qiymətlərindən istifadə etməklə tətbiq edilə bilər [7].

4. İcarəyə götürülmüş mallar və ya lizinq malları

Mallar icarə və ya lizinq əsasında müvəqqəti idxal edildikdə gömrük rüsumları da nəzərə alınmalıdır. Gömrük dəyəri icarə və ya kirayə haqqı olacaq. Məsələn, 36 aylıq müqavilə üçün ödəniş ayda 1000 dollar olarsa, gömrük dəyəri 36000 dollar olacaq. İcarəyə malların idxalından sonra təchizatçı tərəfindən həyata keçirilməli olan quraşdırma və təmir işləri kimi hər hansı funksiya üçün ödəniş daxildirsə, gömrük dəyərində belə xərc daxil edilməməlidir.

Malların müəyyən edilmiş tarixdə ixracını təmin etmək üçün müqavilənin uzadılması kimi şərtlərin dəyişməsi ilə əlaqədar hər hansı əlavə rüsum ödənilir, gömrük rüsumlarının 100 %-ə bərabər olan şərti ödəniş (depozit), gömrük nəzarəti altında ixrac sübuta yetirilənə qədər təminat altına alınacaqdır [7].

5.Bölünmüş Daşınmalar

Bölünmüş göndərişlər alıcı və satıcı arasında sövdələşmə təşkil edən, lakin eyni limandan və ya müxtəlif limanlardan qismən və ya ardıcıl göndərişlər halında idxal edilən göndərişlərdir. Bölünmüş daşınmanın üç kateqoriyası var [7]:

- a) Mallar tam sənaye qurğusunu və ya zavodunu təşkil edir və müxtəlif mənbələrdən gəldiyinə və ya birlikdə göndərilməsinin fiziki cəhətdən mümkün olmadığına görə və ya zavodun montajının rahatlığı üçün zəruri olduğuna görə bölünür;
- b) Bütövlükdə daşımağın qeyri-mümkün və ya əlverişsiz olduğu yerlər;
- c) Daşınmaların coğrafi səbəblərə görə bölündüyü yerlər.

Bölünmüş daşınmaların rejimi

(a)Sənaye qurğuları

Sənaye qurğularının əhəmiyyəti çox vaxt bir tarif başlığı altında təsnif edilir, bu halda yalnız statistik dəyər vardır. Çox güman ki, dəyərin əsasını ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət üstəgəl müvafiq düzəlişlər təşkil edəcəkdir. Bütün daşınmalar həyata keçirilənə qədər son dəyərin müəyyən edilə bilməməsi ehtimalı da var.

(b)Logistika

Bu kateqoriya, malların eyni olduđu və razılaşıdırılmış vahid qiymətə satıldığı halları əhatə edir. Göndəriş müəyyən müddətdən artıq olarsa, qiymətə heç bir düzəliş edilmədiyini yoxlamaq lazım ola bilər.

(c)Coğrafi

Mallar müxtəlif limanlara göndərildikdə hər bir bölünmüş göndəriş, bütün göndərişin bir hissəsi üçün ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə istinad edilərək qiymətləndirilməlidir. Bu, hətta malların müxtəlif ölkələrə göndərildiyi hallarda da tətbiq edilir [7].

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı rastlanan ən əsas gömrük fırıldaqçılıqlarından biri aşağı dəyərləndirmə problemidir və bu problemin həlli bütün dünyada gömrük orqanları üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Aşağı qiymətləndirmə

Gömrük saxtakarlığının ən geniş yayılmış forması gömrük bəyannaməsində malların dəyərinin aşağı göstərilməsidir. Tariflər və vergilər advalor ödənişlər olduğundan malların bəyan edilmiş dəyəri nə qədər aşağı olarsa, idxalçı tərəfindən ödənilməli olan vergi və rüsumlar da bir o qədər aşağı olar. Aşağı qiymətləndirməni dəstəkləyən gömrük saxtakarlığı idxalçı tərəfindən malların çəkisi (kiloqram) səhv bəyan edildikdə baş verir; malların miqdarını (vahidlərlə), malların qiymətini və ya nəqliyyat və sığorta xərclərini (daşınmadan sonra vahidin dəyəri) şişirtməklə malın vahid qiyməti azaldılır [8].

Aşağı qiymətləndirmə ilə bağlı tədbirlər

Beynəlxalq təcrübədə, qanunvericilikdə, siyasətlərdə müəyyən edilmiş xüsusi prosedurlara uyğun olaraq, girişə dair sorğular zamanı bəyannamənin aşağı qiymətləndirilməsi aşkar edildikdə, aşağıdakı tədbirlər görülməlidir.

Şübhəli fırıldaqçılıq: Qəsdən aşağı qiymətləndirmədən şübhələndikdə, uyğundursa, mümkün olan ən erkən mərhələdə istintaq bölməsinə məlumat vermək

lazımdır. Belə hallar məsələn, ikiqat invoices, saxta yük hesabları, vahidin qiyməti ilə bağlı saxta bəyanatlar və s. kimi saxta sənədlərlə bağlı ola bilər.

Fırıldaqçılıqdan şübhələnməyə əsas olmayan hallar (təsadüfi səhvlər və ya təfsir səhvləri): Aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir [7]:

- i. Təsadüfi səhvləri düzəltmək;
- ii. Aşağı qiymətləndirmənin miqyasını müəyyənləşdirmək;
- iii. Treyderdən malların əvvəlki girişlərini göstərən bir cədvəl hazırlamasını istəmək (cədvəl, sorğuların ilk başladığı tarixə qədər qanunvericilik və ya siyasət ilə müəyyən edilmiş dövrü əhatə etməlidir);
- iv. Gömrük orqanında mövcud olan məlumatlar əsasında yuxarıdakı (iii) bəndinə uyğun gələn bir cədvəl hazırlamaq;
- v. Cədvəl tamamlandıqda, hesablamaların və girişlərin seçimini treyderin qeydləri ilə müqayisə edərək yoxlamaq;
- vi. Ödənilməmiş rüsumun ödənilməsi üçün rəsmi tələb məktubu tərtib etmək;
- vii. Gələcəkdə düzgün dəyərlərin bəyan edilməsi üçün öhdəlik hazırlamaq;
- viii. Gələcək monitoring üçün icra prosedurlarının mövcud olmasını təmin etmək.

Aşağı qiymətləndirmə problemi ilə yanaşı, bunun tamamilə əksi olan həddindən artıq (yüksək) qiymətləndirmə problemi də mövcuddur. İdxal olunan malların həddindən artıq qiymətləndirilməsi valyutanın qeyri-qanuni ixracı və ya çirkli pulların yuyulması ilə əlaqələndirilə bilər və idxal olunan malların bəyan edilmiş qiymətini süni şəkildə artırmaq üçün alıcı və satıcı tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bu, həmçinin şirkət vəsaitlərinin daha aşağı birbaşa vergi dərəcələri olan yurisdiksiyalara köçürülməsi üçün əsas kimi istifadə edilə bilər. Beləliklə, idxal olunan malların bəyan edilmiş qiymətinə əlavə element daxil edilə bilər və artıq pul daha sonra seçilmiş təyinat yerinə yönəldilə bilər [12].

Məhz bu kimi dəyər problemlərinin qarşısını almaq üçün gömrük dəyərinin müasir texnika və texnologiyalardan istifadə edərək kompüterləşdirilməsi lazımdır.

Gömrük qiymətləndirməsinin kompüterləşdirilməsi

(a) Gömrük qiymətləndirmə nəzarətini dəstəkləmək üçün müasir Avtomatik Məlumat Emalı (Automatic Data Processing - ADP) üsulları geniş istifadə olunur. İdxal sonrası effektiv nəzarət yoxlanılacaq bəyannamələrin seçilməsində ADP üsullarının tətbiqindən böyük fayda verə bilər. Seçim aşağıdakı meyarlara əsaslanıla bilər [7]:

- i. Ən böyük 100 idxalçının ən son siyahısından müəyyən edilən əsas idxalçıların bəyannamələri;
- ii. Ən son idxal edilmiş ilk iyirmi hazır məhsulun siyahısından müəyyən edilən böyük idxallar;
- iii. Əhəmiyyətli rüsum dərəcəsi tətbiq olunan məhsullar;
- iv. İdxalı sürətlə artan məhsullar;
- v. Keçmişdə səhvlərə yol vermiş və ya mallarını aşağı qiymətləndirmiş bəyannaməçilərin bəyannamələri;
- vi. Təsadüfi seçim və s.

(b) İdxalçılar haqqında kompüterləşdirilmiş məlumat qiymətləndirməyə nəzarət üçün faydalı olardı. İdxalçılar haqqında məlumatlar üçün yerləşdirmə forması nümunəsi belə ola bilər [7]:

İdxalçı Nömrəsi/ İxracatçı	Ölkə Kodu	Əmtəə Kodu	Gömrük Kodu	Giriş Nömrəsi	Giriş tarixi	Giriş tarixi	Rüsum üçün dəyər	Vahidin Qiyməti
----------------------------------	--------------	---------------	----------------	------------------	-----------------	-----------------	------------------------	--------------------

Bu məlumatlar saxlanıla və lazım olduqda istifadə edilə bilər.

(c) İdxalçılar haqqında kompüterləşdirilmiş məlumat “profilindən” qiymətləndirməyə nəzarət məqsədi ilə istifadə edilə bilər. İdxalçı profilləri gömrük orqanının idxalçının keçmiş və cari idxal təcrübələri ilə bağlı məlumatlara girişinə imkan verir. Bu profillər gömrük qanunvericiliyinə və uyğunsuzluq riski yüksək

olan subyektlərə kömək etmək üçün nəzərdə tutulub. Gömrük orqanları ilə biznes əməliyyatları aparmaq üçün gömrük orqanı tərəfindən təyin edilmiş idxalçı nömrəsindən istifadə edən hər bir idxalçı, idxalçı risk ekranına malik olur və bu ekran ən çox üç əlavə ekrandan ibarət ola bilər (idxal malları ekranı, icra ekranı və müşahidə ekranı). Müxtəlif ekranlar aşağıdakı məlumatları ehtiva edə bilər [7]:

- i. idxal riski - idxalçının adını, nömrəsini, iş ünvanını, hesab təhlükəsizlik nömrəsini (mümkünsə) və gömrük bölgəsi üzrə risk faktorunu ehtiva edir.
- ii. idxalçı malları - idxalçının idxal etdiyi, gömrük nəzarətindən buraxılmazdan əvvəl şərtləri və ya tələbləri (məsələn, icazələr, sertifikatlar və s.) yerinə yetirməli olan bütün məlum malları siyahıya alır.
- iii. idxalçı sanksiyaları - idxalçının əvvəlki gömrük hüquqpozmalarını təfərrüatlandıran keçmiş məlumatları ehtiva edir.
- iv. idxalçı nəzarəti - fərdi idxalçı üçün qiymətləndirmə və ya icra nəzarətini ehtiva edə bilər.

(d) Bəyan edilən dəyəri nəzərdən keçirmək üçün kompüterləşdirilmiş sistemin işlənilib hazırlanması arzuolunan olardı. Belə sistemin bir nümunəsi, idxal əməliyyatlarının xüsusiyyətlərini və onların tipik dəyərlərini müəyyən etməkdir. Ömtəə sahəsinə adətən XİFMN 6 rəqəmli nömrə ilə bir sıra məqbul vahid dəyərlər təyin edilir. Təyin edilmiş vahid dəyər diapazonlarından kənar idxal əməliyyatları əlavə yoxlama üçün seçilir [7].

Bununla da gömrük dəyərinin kompüterləşdirilərək, dəyərlə bağlı potensial risklərin qarşısını almaq və daha səmərəli və effektiv dəyər nəzarəti həyata keçirmək olar.

2.2. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə uğurlu ölkə nümunələri

Dünyada bir çox inkişaf etmiş ölkələr gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə effektiv və qabaqcıl təcrübələrə malikdir. Əlbəttə ki, həmin ölkələrin bu təcrübələri GATT prinsip və müddəalarına əsaslanır. Belə ölkələrdən biri də Yaponiyadır. Yaponiya yüksək səviyyədə inkişaf etmiş bir ölkədir və Yaponiya iqtisadiyyatı dünyanın ən böyük iqtisadiyyatlarından biridir. Məhz belə bir ölkənin gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə təcrübəsi digər ölkələr üçün, xüsusilə də inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələr üçün uğurlu bir nümunə təşkil edir.

Yaponiya Gömrük Qiymətləndirmə Sisteminin Detalları

Yaponiya ÜTT-nin Qiymətləndirmə Sazişinə əsaslanan Gömrük Qiymətləndirmə Sistemini qəbul etmişdir və bu sistemlə bağlı müddəalar ölkənin Gömrük Tarifi Qanununda nəzərdə tutulmuşdur. Yaponiya Gömrük Qiymətləndirmə Sisteminin təfərrüatları aşağıdakı kimidir [26]:

1. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsulları

(1) Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin əsas üsulu

A. İdxal olunan malların gömrük dəyəri alıcının satıcıya ödədiyi sövdələşmə qiyməti (satıcının bütün məsuliyyəti və geri ödəmələrin bir hissəsi kimi birbaşa ödənişlər də daxil olmaqla) üstəgəl aşağıdakı tariflərdir (Gömrük Tarifi Qanunu, Maddə 4, Bənd 1):

- a. limana çatana qədər olan gediş haqqı, sığorta və s. daxil olmaqla nəqliyyatla bağlı xərclər;
- b. Komissiya haqları (alıcının komissiya haqqı istisna olmaqla), tərkibin dəyəri (adətən istifadə olunanlar) və qablaşdırma xərcləri (o cümlədən kadr xərcləri də daxil olmaqla) alıcı tərəfindən ödənilir;
- c. idxal olunan malların istehsalı və sövdələşməsində alıcı tərəfindən pulsuz və ya endirimlə təqdim edilmiş materiallar, hissələr, alətlər,

qəliblər, istehlak malları, mühəndislik planları və eskizləri (yalnız Yaponiyadan kənarda hazırlanmışlar) və digər xidmət xərcləri;

- d. idxal əməliyyatının bir şərti olaraq alıcının ödədiyi Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə nəzərdə tutulmuş patent hüquqlarından, dizayn və ya əmtəə nişanı hüquqlarından və ya başqalarından istifadə xərcləri (idxal əmtəəsinin təkrar istehsalı hüququ istisna olmaqla);
- e. satıcıya aid olduğu qəbul edilən idxal olunan malların sərəncamından və ya istifadəsindən əldə edilən hər hansı gəlir.

B. Məbləğ aydın olduqda, aşağıdakı xərclər gömrük dəyərinə daxil edilmir [26]:

- a. ixrac zamanı endirim ediləcək və ya geri ödəniləcək rüsumlar və digər əlavə haqlar;
- b. idxal edilən malların Yaponiyaya idxalından sonra aparılacaq quraşdırılma, yığılma (montaj), saxlanma (baxım) və ya texniki yardım üçün tələb olunan xidmət xərcləri;
- c. limanlara çatdıqdan sonra tələb olunan gediş haqqı, sığorta və digər nəqliyyat xərcləri;
- d. Yaponiyada tətbiq edilən rüsumlar və digər əlavə haqlar;
- e. təxirə salınmış ödənişlərə görə faiz.

C. İdxal əməliyyatı olmadıqda (məsələn, pulsuz mallar və ya lizinq malları) və ya aşağıdakı şərtlərə cavab verdikdə, rüsumun müəyyən edilməsi üsulu (2) Bəndində və ondan sonra təsvir edilmişdir. Lakin (4) nömrəli halda, əgər idxalçı idxal edilən malların sövdələşmə qiymətinin yoxlama ilə təsdiq edilmiş qiymətlə eyni və ya eynicinsli olduğunu sübut edərsə (zəruri düzəliş Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə həyata keçirilir), bu hal istisna edilir [26]:

- a. idxal olunan malların alıcı tərəfindən sərəncam və ya istifadə hüququna dair məhdudiyyətlər nəzərdə tutulduqda (təkrar satış sahələrinə

məhdudiyyətlər və Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə nəzərdə tutulmuş digər məhdudiyyətlər istisna olmaqla);

- b. idxal edilən malın sövdələşmə qiyməti eyni alıcı və satıcı arasındakı digər malların miqdarı və ya qiyməti ilə və ya rüsumun qiymətləndirilməsini çətinləşdirən hər hansı digər şərtlə şərtləndikdə;
- c. sözügedən idxal malının alıcı tərəfindən sonrakı sərəncamı və ya istifadəsindən əldə olunan və birbaşa və ya dolayısı ilə satıcıya çatan gəlirlərin dəyəri məlum olmadıqda;
- d. alıcı və satıcı arasındakı xüsusi bir əlaqənin (qanun və qaydalarla nəzərdə tutulduğu kimi) sövdələşmə qiymətinə təsir etdiyi qəbul edildikdə.

(2) Eyni və ya eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti əsasında gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi

A. Maddə (1)-ə daxil olmayan eyni və ya eynicinsli mallar üçün sövdələşmə qiyməti mövcud olduqda, gömrük dəyəri malın sövdələşmə qiymətinə çevrilir (hər iki tərəfdə də mallar üçün sövdələşmə qiymətləri olduqda, eyni malların sövdələşmə qiyməti). Bu halda, eyni sövdələşmə həcminə və mərhələsinə sövdələşmə qiyməti tətbiq edilir, lakin nəqliyyat xərcləri və digərləri arasında əhəmiyyətli fərq olduqda Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə düzəlişlər edilir;

B. Eyni sövdələşmə həcmi və mərhələsinə aid sövdələşmə qiyməti olmadıqda ticarət həcmnin, mərhələnin və daşınma dəyərinin düzəliş edilmiş dəyəri Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə həyata keçirilir.

(3) Gömrük dəyərinin daxili satış qiyməti və ya istehsalın maya dəyəri əsasında müəyyən edilməsi

A. Gömrük dəyəri (1) və (2) nömrəli bəndlər ilə müəyyən edilə bilmədikdə və eyni və ya eynicinsli idxal mallarının ölkədaxili satış qiymətləri olduqda, bu, prioritetdən asılıdır və ya prioritet tətbiq edilmirsə, idxalçının sorğusu ilə [26]:

- a. idxal olunan malın dəyəri, yerli satıcının əlaqəsiz yerli alıcıya satış qiymətindən aşağıdakılar çıxılmaqla müəyyən edilir: eynicinsli malların satışı üçün tələb olunan normal komissiya, mənfəət və ümumi xərclər; daxili nəqliyyat xərcləri və s.; və gömrük rüsumlarından azad edilən qiymətlər və s.;
- b. dəyər, emal olunmuş idxal malının ölkədaxili satış qiymətindən emal yolu ilə əlavə edilmiş dəyərin və 1-(1)-a, b, c-də sadalanan xərclərin çıxılmasıyla müəyyən edilir (rüsumun hesablanması üçün obyektlərin müəyyən edildiyi tarixdən sonra).

B. Dəyər əvvəlki maddədən asılı deyildir, lakin idxal olunan malın istehsal dəyəri müəyyən edilə bildikdə, gömrük dəyəri, istehsal xərci üstəgəl normal mənfəət və eynicinsli malların ixrac satışının ümumi xərcləri və limana çatana qədər daşınma xərclərinə çevrilir.

C. İdxalçı bunu tələb etdikdə, yuxarıdakı “B.” yuxarıdakı “A.”dan əvvəl tətbiq edilir.

(4) Xüsusi idxal olunan malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi

Yuxarıdakı (1) - (3) bəndlərini tətbiq etmək mümkün olmadıqda, gömrük dəyəri Nazirlər Kabinetinin Qərarının müddəalarına uyğun olaraq müəyyən edilir.

(5) Xarab olmuş və ya zədələnmiş idxal mallarının gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi

Xarab olmuş və ya zədələnmiş idxal mallarının gömrük dəyəri, (1) – (4)-cü bəndlərdə yer alan müddəalar tətbiq edilərək, bu cür korlanma və ya zədələnmə baş verməmiş kimi hesablanan gömrük dəyərindən bu cür korlanma və ya zədələnmə nəticəsində yaranan köhnəlməyə bərabər məbləğ çıxıldıqdan sonra hesablanan qiymətdir.

(6) Hava yüklərinin gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üçün xüsusi qayda

(1)-(4) bəndlərindəki müddəaların tətbiqi zamanı pulsuz nümunələrin (Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə müəyyən edilmiş dəyər həddindən az) və Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə nəzərdə tutulmuş digər idxal mallarının daşınma haqqı və sığortası, hava yolundan başqa daşınma üsulunun daşıma tarifləri və sığortası ilə hesablanır.

(7)Valyutanın konvertasiyası üçün istifadə olunan valyuta məzənnəsi

Xarici valyutaların Yapon yeninə çevrilməsi, idxal bəyannaməsi tarixi üçün Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə müəyyən edilmiş məzənnə ilə həyata keçirilir (Yaponiya üzən məzənnə sisteminə keçdiyi üçün konvertasiyada faktiki valyuta məzənnələrindən istifadə edilir).

2. Qiymətləndirmə Bəyannaməsi Sistemi

Qiymətləndirmə bəyannaməsi sistemi 1966-cı ildə özünüqiymətləndirmə sisteminin bir hissəsi kimi tətbiq edilmişdir. Sistemə əsasən idxal bəyannaməsi (vergi ödəməsi) zamanı idxalçılar gömrük dəyərinin hesablanması ilə bağlı bütün maddələri idxal bəyannaməsi sənədindən ayrı formada bəyan etməlidirlər. Buna qiymətləndirmə bəyannaməsi deyilir.

(1)Qiymətləndirmə Bəyannamələrinin Məzmunu

Prinsipcə, idxal malları üçün istifadə olunan qiymətləndirmə üsulundan asılı olmayaraq qiymətləndirmə bəyannaməsi verilməlidir: idxal əməliyyatı üçün xüsusi səbəb olduqda; və gömrük dəyərini yalnız invoys ilə hesablamaq mümkün olmadıqda. Aşağıdakı maddələr bəyan edilməlidir [26]:

- A. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsini çətinləşdirən şərtlər kimi idxal əməliyyatı ilə bağlı xüsusi bir hal;
- B. Alıcı və satıcı arasındakı xüsusi əlaqənin gömrük dəyərinə təsiri;
- C. Mallar üçün ayrıca ödəniş və ya hər hansı digər xərclər kimi gömrük dəyərinin hesablanması üçün əsas, gömrük dəyərinin və onlara aid olan hər hansı maddələrin hesablanmasına daxil ediləcəkdir.

(2) Qiymətləndirmə Bəyannamələrinin Kateqoriyaları

Kateqoriyalardan biri fərdi bəyannamədir ki, bu da hər dəfə idxal (rüsümün ödənilməsi) bəyannaməsi verilərkən qiymətləndirmə bəyannaməsi formasının təqdim edilməsi ilə həyata keçirilir. Digəri isə fərdi idxaldan əvvəl edilən ümumi bəyannamədir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi işlərinin sürətləndirilməsinə kömək etmək üçün ümumi bəyannamələr qəbul edilmişdir. Ümumi bəyannamələr eyni malların eyni tərəflər arasında eyni sövdələşmə şərtləri altında təkrar-təkrar alqı-satqısı zamanı tətbiq edilir. Bu halda idxalçı əvvəlcədən ümumi bəyannamə formasını təqdim etməklə hər dəfə idxal (vergi ödənişi) bəyannamələri tərtib edildikdə, qiymətləndirmə bəyannaməsi formasının təqdim edilməsindən yan keçə bilər [26].

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi təcrübəsi ilə əlaqədar önəmli addımlardan biri də “Məcburi qərarlar” sisteminin qəbul edilməsidir.

“Məcburi qərarlar” sistemi biznes subyektlərinə gömrük orqanına müraciət etməklə konkret mallar və əməliyyatlarla əlaqədar malların təsnifatı, gömrük dəyəri, mənşə ölkəsi və gömrük ödənişlərinə dair məlumatların əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi imkanını verən ticarətin asanlaşdırılması üsullarından biridir [20].

Şəxs konkret mallar və əməliyyatlarla əlaqədar malların təsnifatını, gömrük dəyərini, mənşə ölkəsini və gömrük ödənişlərinin məbləğini əvvəlcədən müəyyənləşdirmək məqsədilə gömrük orqanına yazılı, o cümlədən elektron formada müraciət edə bilər. Gömrük orqanları həmin müraciət əsasında bu mallar və əməliyyatlarla əlaqədar malların təsnifatının, gömrük dəyərinin, mənşə ölkəsinin və gömrük ödənişlərinin məbləğinin müəyyən edilməsi baxımından məcburi olan qərarlar qəbul edirlər (Gömrük Məcəlləsi, maddə 50).

Məcburi qərarların bir növü olan gömrük qiymətləndirməsi qərarı artıq bir çox ölkədə tətbiq olunmaqdadır. Bu ölkələrdən biri də Yeni Zelandiyadır. Yeni Zelandiya Gömrük Xidmətinin gömrük qiymətləndirməsi qərarı üzrə təcrübəsi ilə tanış olaq.

Yeni Zelandiya Gömrük Xidməti idxalçılara, gömrük orqanlarının tələblərini necə qarşılayacaqları və gömrük orqanlarının sərhəddə nəyi qəbul edəcəkləri mövzusunda əminlik təmin etmək üçün bir sıra məsələlər üzrə qərarlar verir. Gömrük Xidməti bu mövzularda qərarlar verir [9]:

- malların tarif və aksiz təsnifatı
- malların mənşə ölkəsi
- malların rüsum güzəştinə (imtiyazına) məruz qalıb-qalmaması
- idxal olunan malların qiymətləndirilməsi.

Qiymətləndirmə qərarı adətən digər qərar növləri ilə müqayisədə daha mürəkkəbdir.

Qiymətləndirmə qərarı gömrük orqanı tərəfindən verilən və gömrük orqanının qiymətləndirməni necə müəyyən edəcəyinə dair qərarını idxalçılara təqdim edən yazılı bir qərardır [9]:

- müəyyən bir əmtəə müəyyən şərtlər altında qiymətləndirilməlidir
- gömrük orqanı Qanunun 4-cü Əlavəsindəki xüsusi bəndi və ya sözü şərh edir.

İdxal olunan malların dəyəri Qanunun 4-cü Əlavəsində göstərilən üsullara uyğun olaraq müəyyən edilir.

Bu üsullar, ÜTT üzvləri tərəfindən ticarətin qiymətləndirilməsində vahidliyi təşviq edən 1994-cü il Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (Gömrük Qiymətləndirməsi Sazişi) VII maddəsinin Tətbiq edilməsinə dair ÜTT Razılaşmasına uyğundur.

Qiymətləndirmə qərarları qiymətləndirmə üsullarının müəyyən faktlar və hallar toplusunda necə tətbiq olunduğunu nəzərə alır. Gömrük qərarlarının digər növləri malların təbiətini (xarakterini) nəzərə alır.

Qiymətləndirmə qərarı, gömrük orqanının idxal mallarını qiymətləndirmək üçün düzgün qiymətləndirmə üsuluna dair baxışını və dolayısı ilə idxalçıların nə qədər rüsum ödəməli olduğu ilə bağlı onlara hüquqi əminlik təmin edir.

Etibarlı gömrük qiymətləndirmə qərarı Yeni Zelandiya daxilindəki bütün giriş limanlarında yerinə yetirilir [9].

Qiymətləndirmə qərarı yalnız aşağıdakı hallarda istifadə edilə bilər [9]:

- bunun üçün müraciət etmiş şəxs və ya qurum tərəfindən
- həmin qərarla göstərilən konkret faktlar və hallar üçün.

Qiymətləndirmə qərarı verildikdən sonra istənilən vaxt gömrük orqanı idxalçıdan aşağıdakıları təsdiq etməyi istəyə bilər [9]:

- qərarın verildiyi faktlar və məlumatlar hələ də doğrudur
- qərarın verilməsini təmin edən bütün şərtlərə əməl edilmişdir.

Qiymətləndirmə qərarı verildikdən sonra istənilən vaxt gömrük orqanı qərarla olan səhvləri düzəltmək üçün qərarla dəyişiklik edə bilər.

Qərarla dəyişiklik edilərsə, gömrük orqanı idxalçıya bu dəyişiklik haqqında yazılı şəkildə məlumat verir [9]:

- dəyişiklik
- dəyişiklik üçün əsas.

Qiymətləndirmə qərarında edilən hər hansı dəyişiklik dəyişdirilmiş qərarın idxalçıya bildirildiyi tarixdən qüvvəyə minir.

Adətən gömrük qərarı üçün ərizə, mallar Yeni Zelandiyaya idxal olunmamışdan əvvəl verilir.

Gömrük orqanı idxaldan sonra verilmiş ərizələri ayrı-ayrı hallara görə nəzərdən keçirir.

Mallar idxal edildikdən sonra aşağıdakı hallarda olduğu kimi digər məsələlərlə ziddiyyət təşkil edərsə, gömrük orqanının qərar üçün müraciəti rədd etmək səlahiyyəti var [9]:

- rüsumun artıq vaxtı çatdıqda və ödənilməli olduqda
- yoxlama və ya araşdırma davam etdikdə
- məsələ məhkəmənin qarşısında olduqda.

Gömrük orqanının qərarı barədə idxalçıya yazılı məlumat verilir.

Qeyd: Gömrük orqanı idxaldan sonra edilən müraciət ilə bağlı qərar qəbul etməkdən imtina edərsə, 300 dollar məbləğində ərizə rüsumu geri qaytarılır.

Əgər idxalçı qərarın nəticəsi və ya qoyulmuş hər hansı şərtlərlə razı deyilsə, onun Gömrük Apellyasiya Orqanına şikayət etmək hüququ vardır.

Şikayət etmək üçün aşağıdakıları etmək lazımdır [9]:

- Qərar və ya qərardad barədə bildirişin verildiyi tarixdən sonra 20 iş günü müddətində idxalçı şikayət vermək niyyəti barədə Gömrük Apellyasiya Orqanına məlumat verməlidir
- İdxalçı Apellyasiya Bildirişi formasını, Gömrük qərarının surətini və rüsumu Gömrük Apellyasiya Orqanı, Qeydiyyatçıya göndərməlidir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MALLARIN GÖMRÜK DƏYƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNİN BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏYƏ UYGUNLAŞDIRILMASI

3.1. Azərbaycan Respublikasında malların gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsində qarşıya çıxan məsələlər

Gömrük dəyərləndirməsi ticarətin daha yaxşı asanlaşdırılmasına və Azərbaycan Respublikasında biznesin asanlıqına mane olan boz sahələrdən biridir. Gömrük qiymətləndirməsi ilə bağlı mübahisələrin azaldılması üçün sistemli təkmilləşdirmələrə ehtiyac vardır.

AR-da gömrük işi sahəsində əsas və təməl qanunvericilik aktlarından biri Gömrük Məcəlləsidir. Gömrük tarifi və gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi haqqında məlumat və müddəalar isə “Gömrük tarifi haqqında” Qanunda öz əksini tapmışdır. Bu qanunvericilik aktları beynəlxalq hüquq normalarına və beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq qəbul edilmişdir və hal-hazırda da bütün ölkə ərazisində tətbiq edilir.

Ölkəmizdə gömrük işi sahəsində mövcud olan ən önəmli problemlərdən biri gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı qarşıya çıxan məsələlərdir. Bu problemin müasir dövrün tələb və çağırışlarına uyğun bir şəkildə həll edilməsi ölkə iqtisadiyyatı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Gömrük rüsumları adətən advalor əsasda hesablanır və advalor gömrük rüsumları malların gömrük dəyərinə nisbətən faizlə ifadə edilir. Bu zaman isə gömrük dəyəri ilə bağlı qarşıya çıxan əsas problemlərdən biri aşağı dəyərləndirmə problemidir. İdxalçı və ya bəyannaməçi gömrük orqanlarına saxta bəyannamə təqdim edərək malların dəyərini manipulyasiya etməklə dəyəri aşağı göstərməyə və bununla da daha az rüsum ödəməyə və daha az xərc çəkməyə çalışır. Bu cür hallar olduqca mürəkkəb xarakter daşıyır və belə halların müəyyən edilməsi heç də asan deyildir. Gömrük orqanlarının əməkdaşlarının təqdim olunan invoyslara həddən artıq güvənməsi, ümumiyyətlə, aşağı dəyərləndirmə problemləri üçün həll yolu tapmaq söylərini çətinləşdirən hal olaraq dəyərləndirilir. Lakin bu hal ölkə iqtisadiyyatı üçün olduqca mənfi bir haldır.

Çünkü bu zaman dövlət büdcəsinə ödənilməli olan məbləğ azalır və təbii ki, bu da büdcə üçün itki deməkdir. Həmçinin bu vəziyyət ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinə də mənfi təsir göstərir. İdxal olunan xarici əmtəə və xidmətlərin invoys dəyəri aşağı göstərilməklə nəinki daha az rüsum ödənilmiş olur, həm də həmin əmtəə və xidmətlər yerli analoqları ilə müqayisədə daha ucuz başa gəlmiş olur və bu da o deməkdir ki, yerli istehlakçılar xarici məhsullara üz tutaraq bu məhsullara tələbi artırmış olurlar. Nəticədə yerli istehsalçılar xarici istehsalçıların istehsal etdikləri bu idxal malları ilə rəqabət apara bilmir və bazardan çıxmaq məcburiyyətində qalırlar. Bu da təbii ki, yerli istehsalı azaldır və istehsalçılar həvəsdən düşərək istehsal prosesi ilə məşğul olmurlar. Bununla da ölkənin rəqabət gücü aşağı düşmüş olur. Beləliklə, ticarətdə yanlış qiymətlərin tətbiq edilməsi gəlir itkisi, yerli sənayenin zərər görməsi və s. formada ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi üçün ciddi problemlər yaradır.

“Gömrük tarifi haqqında” Qanunun 10-cu maddəsinə əsasən, bəyannaməçi tərəfindən bəyan edilmiş gömrük dəyəri və onun müəyyən edilməsi ilə bağlı məlumatlar dəqiq, kəmiyyəti müəyyən oluna bilən və sənədlərlə təsdiq edilmiş məlumatlara əsaslanmalıdır. Lakin bəyannaməçilər tərəfindən bu maddənin tələblərinə düzgün riayət olunmur. Dəyərin müəyyən edilməsi ilə bağlı məlumatlar dəqiq və düzgün bir şəkildə təqdim olunmur, yaxud bu məlumatlar kəmiyyəti müəyyən oluna bilən məlumatlar olmur və ya bu məlumatlar sənədlərlə dəstəklənərək təsdiq edilmiş məlumatlar olmur.

Bir digər problem də ondan ibarətdir ki, “Gömrük bəyannamələrinin doldurulması qaydalarının metodikalarının və metodiki tövsiyələrinin təsdiqi haqqında” Dövlət Gömrük Komitəsinin 100/143 sayılı Sərəncamının tələblərinə riayət edilmir. Bu Sərəncamda gömrük bəyannaməsinin düzgün doldurulması qaydaları, hər bir qrafanın doldurulması xüsusiyyətləri əks olunsada, bəyannaməçilər yenə də bu Sərəncamdan irəli gələn vəzifələrini yerinə yetirməyərək bu qaydalara əməl etmirlər.

Digər önəmli problemlərdən biri də bəyannaməçilərin idxal və ya ixrac etdikləri mallara dair tam və adekvat təsvirləri, malların özünəməxsus

xüsusiyyətlərini gömrük bəyannaməsinin 31-ci qrafasında qeyd etməmələridir. Adətən gömrük bəyannaməsində malları təsvir etmək üçün mövcud olan təfərrüatlar zəif səviyyədə olur. Bəyannamədə idxal olunan malların təsnifatını təsdiq etmək üçün adekvat məlumatlar göstərilməlidir. Bununla belə, müəyyən təsnifatda olan malların qiymətləri markadan, qablaşdırmanın ölçüsündən, keyfiyyətdən və istehsal ölkəsindən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Bəyannaməçilər və ya idxalçılar gömrük bəyannaməsində müfəssəl təsvirlərin, markaların və modellərin və s. verilməsinin vacibliyi ilə bağlı maarifləndirilməlidirlər. Hətta eyni malların təsvir olunma üsulu da istifadə olunan xüsusi sözlər və sözlərin sırası da daxil olmaqla fərqli ola bilər. Ona görə də axtarış meyarları təsvirlərin eyni mallara aid olub-olmadığını müəyyən edərkən bunu nəzərə almalıdır. Həm beynəlxalq qaydalara, həm də DGK tərəfindən təsdiq edilən “Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin vahid Metodikası”na uyğun olaraq, malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin üsulları məhz malların təsvir və özünəməxsus xüsusiyyətlərindən asılıdır. Ona görə də malların təsvir və özünəməxsus xüsusiyyətlərinin bəyannamədə düzgün qeyd edilməsi malların gömrük dəyərinə təsir edən vacib məqamlardan biridir. Malların təsvir və özünəməxsus xüsusiyyətləri dedikdə, məsələn, aşağıdakıları nümunə gətirmək olar: 1) Fiziki göstəricilər - ölçüsü (digər özünəməxsus ölçü vahidi ilə), forması, rəngi, digər fiziki göstəricilər; 2) Texniki göstəricilər - texniki və digər xüsusiyyətləri, mallara dair zəmanət şərtləri, istehsal üsulu, hazırlandığı material, yararlılıq müddəti; 3) Ticarət göstəriciləri - malların artikulu, modeli, brendi, etiketi, əmtəə nişanı, keyfiyyət nişanı; 4) Digər göstəricilər - istehsal ili, istifadə təyinatı, istehsalçısı, digər əlavə göstəricilər.

Bundan başqa, malların keçirilmə xüsusiyyətlərinin də malların gömrük dəyərinə təsir edən bir digər faktor olduğunu nəzərə alaraq, gömrük bəyannaməsinin 37-ci qrafasının sağ yarımbölməsində malların keçirilmə xüsusiyyətlərinin, sövdələşmə tiplərinə görə kateqoriya sayının artırılması da lazımdır. Buna dair DGK tərəfindən müvafiq araşdırmalar aparılır və köhnəlmiş, zədələnmiş, istifadə olunmuş mallar, tender malları və s. olmaqla kateqoriya sayının artırılması üçün müvafiq işlər

görülür. Məsələn, gömrük bəyannaməsinin qrafalarının göstəriciləri aşağıda sadalanan kodlara bərabər olduqda, bəyannaməçi gömrük bəyannaməsinin 43-cü qrafasının sağ yarımbölməsinə “1” kodunu daxil edə bilməsin (yəni gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsulu sövdələşmə qiyməti üsulu ilə olmasın).

Cədvəl 3: Malların keçirilmə xüsusiyyətləri təsnifatına əlavələr edilməsi barədə qeydlər

Sıra	Göndərilən malların keçirilmə xüsusiyyətlərinin adı	Kodu
1	Auksionlardan alınmış malların keçirilməsi (yalnız istismar olmamış mallara aiddir)	50
2	İşlənmiş, köhnəlmiş, zədələnmiş malların keçirilməsi	51
3	İstifadəsi yararsız malların keçirilməsi	52
4	Tender kotirovkası əsasında malların keçirilməsi	53
5	İstehsalçısı və uyğunluğu müəyyən edilə bilməyən malların keçirilməsi (qarışıq fərdi istehlak malları, kuryer – karqo və poçt malları, əl yükləri)	54
6	Sonrakı emalı nəzərdə tutulan yarımfabrikatların və ya xammalın keçirilməsi (təmiri nəzərdə tutulan mallar istisna olmaqla)	55
7	Unikal, əqli dəyəri olan və kolleksiya malların keçirilməsi	56
8	Lizinq müqaviləsi əsasında malların keçirilməsi	57
9	Hissələr və ya komplektləşdirici qismində malların keçirilməsi	58
10	Distributor, diler və ya tərəfdaşlıq müqaviləsi əsasında malların keçirilməsi	59
11	Birdəfəlik istifadə mallarının keçirilməsi	60
12	Barter əməliyyatlarına aid malların keçirilməsi	61

Mənbə: DGK-dan əldə edilmiş məlumatlar əsasında hazırlanmışdır

Qeyd: Gömrük bəyannaməsi tərtib edilərkən malların keçirilmə xüsusiyyəti iki göstəricidən çox olduqda, 37-ci qrafada keçirilmə xüsusiyyətinin kodu eyni zamanda imtiyaz kodu olduqda, prioritet digər xüsusiyyətə verilir və 37-ci qrafanın sağ bölməsində qeyd olunması təmin edilməlidir.

Dəyərlə bağlı qarşıya çıxan bir digər problem inzibati məhdudiyyətlərin olmasıdır. İdxal olunan məhsulların müxtəlifliyi, qiymətlərin sürətlə dəyişməsi və müxtəlif əməliyyatlar üçün müxtəlif satış şərtlərinin mövcudluğu gömrük orqanları üçün idxal olunan malların qiymətləndirilməsində böyük çətinliklər yaradır. Malların rəsmiləşdirilməsinin təciliyi malların qiymətləndirilməsinə başqa bir

çətinlik əlavə edir, mallar gömrük nəzarətindən çıxdıqdan sonra sürətli bir şəkildə hər hansı bir tədbir görülməlidir, malları/idxalçını izləmək isə gömrük orqanları üçün elə də asan deyil. Elektron Məlumat Mübadiləsi və Risk İdarəetmə Sistemləri gömrük orqanları üzərindəki yükü yüngülləşdirsə də, hər hansı əməliyyatı qiymətləndirmək üçün lazım olan məlumatların çoxu xarici təchizatçıda qaldığı üçün asanlıqla əldə olunmur. Sövdələşmə qiyməti haqqında əsaslı şübhələr olduqda, qiymətləndirmə qaydalarına uyğun olaraq ardıcılıqla alternativ qiymətləndirmə üsullarının tətbiqi eyni və ya eynicinsli malların dəyərləri haqqında yenilənmiş məlumat tələb etdiyi üçün ağırdır. Qeyri-adekvat dəyər məlumatları və zəif məlumat toplama vasitələri gömrük orqanlarının bəyan edilmiş dəyərləri yoxlamaq üçün qiymət məlumatlarına çox az çıxış əldə etməsinə səbəb olur.

DGK-nın 25 avqust 2022-ci il tarixli 1000/182 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Gömrük Xidmətinin Fəaliyyət Proqramı” DGK-nın qısa və orta müddətli perspektiv hədəflərini, prioritet sahələrini və vəzifələrini müəyyən edən strateji planlaşdırma sənədidir. Bu sənəd özündə gömrük sistemində mövcud olan problemlər və onların həlli yolları ilə əlaqədar bir sıra müddəaları ehtiva edir. Sənəddə həmçinin gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı məsələlər də öz əksini tapmışdır. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı məsələlər tətbiqi çətin və təsir dairəsi böyük olan məsələlərdir. Gömrük dəyərində aid məsələlər və onların həll yolları aşağıda təsvir olunan cədvəllərdə ətraflı və təfərrüatlı bir şəkildə verilmişdir. Bu məsələlər və onların həll yolları ilə tanış olaq.

Cədvəl 4: Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı məsələlər

MƏSƏLƏNİN TƏSVİRİ	MƏSƏLƏNİN HƏLLİ YOLU
Gömrük dəyəri ilə bağlı mübahisələrin nəqliyyat vasitələrinin boş dayanmasına və sahibkarların əlavə xərclərinin yaranmasına səbəb olması	“Gömrük tarifi haqqında” Qanuna müvafiq dəyişiklik edilməklə XTI-lər tərəfindən təqdim edilən təminat əsasında malların buraxılışına şəraitin yaradılması. Bəyan edilmiş malın gömrük dəyərinin dəqiqləşdirilməsi zərurəti yarandıqda gömrük orqanına təqdim edilən bəyannamədə hesablanmış gömrük ödənişlərinin ödənilməsi və gömrük orqanı tərəfindən təqdim olunmuş bildirişdəki düzəlişlərin edilməsi nəticəsində yarana biləcək əlavə gömrük borcuna görə Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulan təminatların az riskli növlərindən istifadə etməklə malların buraxılışının həyata keçirilməsi (<u>İT həll üçün məsələyə dair texnoloji sxemi özündə əks etdirən Texniki Tapşırıq təqdim edilməlidir</u>).

MƏSƏLƏNİN TƏSVİRİ	MƏSƏLƏNİN HƏLLİ YOLU
Gömrük dəyəri ilə bağlı mübahisələrin nəqliyyat vasitələrinin boş dayanmasına və sahibkarların əlavə xərclərinin yaranmasına səbəb olması	Şəxslər (etibarlı tərəfdaşlar) tərəfindən idxal edilən mallara münasibətdə 2 pilləli gömrük rəsmiləşdirilməsi təcrübəsinin və yaranmış gömrük borcunun təminat əsasında malların buraxılışından sonra həyata keçirilməsi imkanının öyrənilməsi.

MƏSƏLƏNİN TƏSVİRİ	MƏSƏLƏNİN HƏLLİ YOLU
Dəyər üzrə elektron bildirişlərin verilməməsi (dəyər artımı üzrə tələblərin şifahi ifadə olunması. Bildiriş təqdim etməmək üçün gömrük bəyannamələrinin başqa səbəblə gömrük təmsilçilərinə geri qaytarılması)	Dəyər üzrə yeni, elektron bildiriş formasının hazırlanması və tətbiqi (<u>İT həll üçün məsələyə dair texnoloji sxemi özündə əks etdirən Texniki Tapşırıq təqdim edilməlidir</u>). Təqdim edilən bildirişlərdə gömrük dəyərinə təklif olunan düzəlişlərin hüquqi cəhətdən əsaslandırılması üçün “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsullarının izahedici qeydlərinin hazırlanması.

MƏSƏLƏNİN TƏSVİRİ	MƏSƏLƏNİN HƏLLİ YOLU
VAİS üzərindən formalaşan minimal qiymətlərin tövsiyə xarakterli olmasına baxmayaraq sənəd məmuru tərəfindən imperativ qaydada tətbiq olunması	Malların risk əsaslı buraxılışının həyata keçirilməsi məqsədilə gömrük bəyannaməsinin 31-ci qrafasının (malların təsviri) doldurulması zamanı məcburi normaların (bu qrafada doldurulması mütləq olan bölmələrin) müəyyən edilməsi (<u>İT həll üçün məsələyə dair texnoloji sxemi özündə əks etdirən Texniki Tapşırıq təqdim edilməlidir</u>). Hesabatlılıq təmin edildikdən sonra tətbiq edilən minimal tövsiyə qiymətlərinin malların fərdi parametrləri (mənzə və göndərən ölkəsi, sayı, çəkisi və s.) nəzərə alınmaqla formalaşdırılması (<u>İT həll üçün məsələyə dair texnoloji sxemi özündə əks etdirən Texniki Tapşırıq təqdim edilməlidir</u>) (<u>yuxarıdakı yarımbənd icra edildikdən sonra</u>)

MƏSƏLƏNİN TƏSVİRİ	MƏSƏLƏNİN HƏLLİ YOLU
Malların gömrük dəyəri araşdırılarkən «Gömrük tarifi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 16-cı maddəsindən irəli gələrək idxal olunan eyni və ya eynicinsli malların daxili bazarda satış qiymətləri barədə məlumatların çatışmazlığı	Məlumatların əldə olunmasının Dövlət Vergi Xidməti ilə razılaşdırılması: Təqdim olunmuş <u>e-qaiməyə</u>, (həmçinin ödəmə mənbəyində tutulan vergi bəyannamələrinə) çıxış imkanının əldə edilməsi Topdan və pərakəndə satış fəaliyyəti ilə məşğul olan idxalçıların (aylıq satış dövriyyəsinin 95%-dən artıq hissəsi təqdim edilən e-qaimələrdən formalaşan) siyahısının əldə olunması (<u>İT həll üçün məsələyə dair texnoloji sxemi özündə əks etdirən Texniki Tapşırıq təqdim edilməlidir</u>)

MƏSƏLƏNİN TƏSVİRİ	MƏSƏLƏNİN HƏLLİ YOLU
Post-gömrük auditinin səmərəli tətbiq edilməməsi	Gömrük audit sistemini ÜGT standartlarına uyğun qurulması və əsas etibarilə kameral gömrük auditin tətbiqinin sürətləndirilməsi məqsədilə Gömrük Məcəlləsinə dəyişiklik edilməsi üçün qanun layihəsinin hazırlanması

Mənbə: DGK, Gömrük Xidmətinin Fəaliyyət Proqramı, 2022

Ölkəmizdə malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı qarşıya çıxan bu məsələlərin həll edilməsi sisteməlik yanaşma və eləcə də beynəlxalq təcrübənin tətbiqini tələb edir. Həmçinin bu problemlərin həlli üçün çoxlu sayda

resurs, vəsait, texnika və texnologiya, eləcə də yüksək bilik səviyyəsinə malik kadrlar lazımdır. Bütün bunlar haqqında növbəti başlıqda danışılacaq.

3.2. Gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsində beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanları

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üzrə beynəlxalq təcrübə ilə əvvəlki fəsillərdə tanış olduq. Məlum olduğu kimi gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi qaydası beynəlxalq təcrübədə ümumi xarakter daşıyır. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsindən əlavə bu dəyərin düzgünlüyünə nəzarət hər bir ölkənin iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyət kəsb edir. Çünki düzgün müəyyən edilmiş və düzgün bəyan edilmiş gömrük dəyəri dövlət büdcəsinə daxil olmalı olan düzgün gəlir mənbəyi deməkdir. Bu zaman dövlət büdcəsi potensial gəlir itkisi ilə üzləşmiş olmur. Ona görə də qiymətləndirmə (dəyər) nəzarətinin beynəlxalq təcrübədə necə tətbiq edildiyi ilə tanış olaq. Qiymətləndirmə nəzarəti 3 mərhələyə bölünür: 1) Əvvəlcədən rəsmiləşdirmə; 2) Rəsmiləşdirmə vaxtı; 3) Rəsmiləşdirmə sonrası. Bu mərhələlərin hər biri və onların üstünlükləri və çatışmazlıqları ilə tanış olaq.

Cədvəl 5: Qiymətləndirmə nəzarətinin mərhələləri - üstünlüklər və çatışmazlıqlar

Əvvəlcədən rəsmiləşdirmə	
Üstünlüklər	Şərh
• Əvvəlcədən yük məlumatı • Məcburi qərarlar və məsləhətlər vermək imkanı	• İdxaldan əvvəl riskin erkən qiymətləndirilməsinə imkan verir • İdxalçı üçün əminliyi artırır, gömrük orqanları üçün sonrakı işləri azaldır
Çatışmazlıqlar	Şərh
Məhdud məlumatlar mövcud ola bilər	Böyük bir çatışmazlıq yoxdur, çünki tam bəyannamə verildikdə məlumat əldə ediləcəkdir

Rəsmiləşdirmə vaxtı	
Üstünlüklər	Şərh
- Malları fiziki yoxlamaq imkanı - İdxalçını (təmsilçini) sorğu-sual etmək bacarığı - Qeyri-rəsmi ticarət sektoruna nəzarət etmək asanlığı - Az bəyan edilmiş rüsumun dərhal yığılması - Əgər mallar hələ gömrük orqanı tərəfindən rəsmiləşdirilməyibsə, idxalçıların/təmsilçilərin əməkdaşlıq etmək ehtimalı daha yüksəkdir	- Fiziki yoxlama prioritet qiymətləndirmə nəzarəti deyil, lakin işarələrin, təsvirlərin və s. yoxlanılması üçün faydalı ola bilər - İdxalçılar/təmsilçilər adətən məhdud məlumatlara malik olduğu üçün bu özü də bir çatışmazlıqdır - Müəyyən edilmiş binaları və ya mühasibat uçotu olmayan və nağd pulla sövdələşən idxalçılara risklərin idarə edilməsi yanaşmasından istifadə etməklə sərhəddə nəzarət edilməlidir - Gəlir axını üçün faydalıdır, lakin əlavə gəlir rəsmiləşdirmədən sonrakı nəzarət vasitələri ilə müəyyən edilə bilər Qeyd: Gömrük orqanları əməkdaşlıq üçün rıçaq kimi malların saxlanmasıdan istifadə etməməlidir. Fırıldaqlılıq halları istisna olmaqla, təhlükəsizliklə bağlı rəsmiləşdirmə təklif edilməlidir.
Çatışmazlıqlar	Şərh
- Faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiyməti yoxlamaq üçün dəstəkləyici sübutların olmaması - Gömrük Qiymətləndirməsi Sazişinin 8-ci maddəsinə uyğun olaraq, potensial düzəlişlərə dair məlumatın olmaması (məsələn, komisiyon haqları, yardımlar) - Hərtərəfli yoxlamalar üçün vaxtın olmaması - İdxalçı ilə birbaşa təmasda olmamaq - Malların rəsmiləşdirilməsində gecikmə riski	Bu məqamlar idxal sonrası nəzarətin üstünlüklərini göstərir Rəsmiləşdirmə təmsilçisi idxalçı adından bütün suallara cavab verə bilməz Ticarətin asanlaşdırılmasına maneə

Rəsmiləşdirmə sonrası	
Üstünlüklər	Şərh
- Bəyan edilmiş gömrük dəyərini yoxlamaq üçün dəstəkləyici sənədlərə, mühasibat sənədlərinə, bank çıxarışlarına və s. giriş - İdxalçıını üz-üzə sorğu-sual etmək imkanı - Treyderin biznesini hərtərəfli yoxlamaq üçün kifayət qədər vaxt - İdxalçının binalarına baş çəkmək imkanı - İdxal zamanı daha sürətli rəsmiləşdirməni asanlaşdırır - İdxalçıya qanuni tələbləri başa düşməyi öyrətmək və təkmilləşdirmək imkanı	Effektiv qiymətləndirmə nəzarəti üçün çox vacibdir İdxalçıların biznesini başa düşmək və davam edən əməliyyatları müşahidə etmək imkanı Ticarətin asanlaşdırılmasını gücləndirir Könüllü riayət etməni yaxşılaşdırır
Çatışmazlıqlar	Şərh
- Mallar fiziki yoxlama üçün əlçatan olmaya bilər - İdxalçılar ilkin olaraq kooperativ olmaya bilərlər - Resurs təmin etmək baha başa gələ bilər - Bütün treyderlər üçün effektiv deyil (məsələn, dəstəkləyici sənədlər və mühasibat qeydləri mövcud olmaya bilər, əlavə rüsumları ödəmək üçün heç bir vasitə yoxdur)	- Effektiv qiymətləndirmə nəzarəti üçün vacib deyil - İdxalçılar adətən faydaları başa düşməyi öyrənirlər, məsələn, sərhəddə daha az müdaxilə - Effektiv rəsmiləşdirmədən sonrakı audit (Post-Clearance Audit - PCA) zamanla bu xərcləri kompensasiya etməlidir - Gömrük orqanları rəsmiləşdirmədən sonrakı auditin müəyyən treyderlər, xüsusən də qeyri-rəsmi ticarət üçün uyğun olmadığı yerlərə qərar verməlidir

Mənbə: WCO, PRACTICAL GUIDELINES FOR VALUATION CONTROL, 2012

Gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsi zamanı qarşıya çıxan digər önəmli məqamlardan biri də dəyər ilə əlaqədar risklərdir. Dəyər risklərinin idarə edilməsi gömrük xidmətinin həll etməli olduğu vacib məsələlərdən biridir. Bu cür risklərin müəyyən edilməsi və onların minimum səviyyəyə endirilməsi AR-da da gömrük orqanlarının diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Dəyər yaxud qiymətləndirmə riskinin beynəlxalq səviyyədə və beynəlxalq təcrübədə necə idarə edildiyi ilə tanış olaq.

Qiymətləndirmə riskinin idarə edilməsi aşağıdakı ardıcıl proseslərin həyata keçirilməsi ilə yerinə yetirilir.

a. Risk profilinin yaradılması

Hərtərəfli və dinamik risk idarəetmə sistemi effektiv qiymətləndirmə (dəyər) nəzarətinin təməli daşıdır. Risk proqramı hazırlayarkən bir çox amillər nəzərə alınmalıdır. Gömrük qiymətləndirmə nəzarətləri və digər gömrük nəzarətləri üçün risklərin idarə edilməsində əsas məsələ xarici ticarət iştirakçılarının, xüsusilə də idxalçıların profilinin yaradılması olmalıdır. Biznes subyektlərinin keçmiş uyğunluq rekordu (qeydləri) də gələcək risklərin əsas göstəricisidir.

Qeyd etdiyimiz kimi risk proqramı hazırlayarkən bir sıra faktorlar əhəmiyyət kəsb edir, lakin son nəticədə, gömrük bəyannaməsi vasitəsilə dəqiq və həqiqətə uyğun məlumatın təqdim edilib-edilməyəcəyinə qərar verən idxalçı və bəyannaməçidir.

Gömrük orqanları sübut edilmiş yaxşı uyğunluq qeydlərinə əsaslanaraq müəyyən Xarici Ticarət İştirakçılarının daha az risk təşkil etdiyi qənaətinə gəlmək üçün inam yaratmalıdır. Bu XTİ-lər daha aşağı səviyyəli müdaxilələrə, yəni sərhəddə və idxaldan sonra daha az sənədli və fiziki yoxlamalara zəmanət verirlər. Gömrük orqanları daha sonra öz resurslarını daha yüksək riskli XTİ-lərə yönəldə bilər ki, burada səhvlər və mümkün fırıldaqçılıq və az ödənilmiş gəlirin aşkar edilməsi ehtimalı daha yüksəkdir, bu da gömrük orqanları üçün daha məhsuldardır və tələblərə cavab verən ticarəti asanlaşdırmağa kömək edir. Zəruri hallarda riskin yenidən qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün uyğunluq səviyyələrinin davamlı nəzərdən keçirilməsi prosesi tələb olunur.

b. Ticarət statistikasının əhəmiyyəti

Potensial gəlir riski sahələrini anlamaq və müəyyən etmək üçün milli ticarət tendensiyləri haqqında bilik sahibi olmaq vacibdir. İdxalın məcmu statistikasının təhlili, məsələn, hansı malların ən böyük həcmdə idxal edildiyi, əsas göndərilmə/mənşə ölkələri və əsas idxalçıları göstərən ticarət səviyyələri haqqında

geniş təsəvvür yarada bilər. Müəyyən məhsullar üçün müvafiq rüsum dərəcələri haqqında məlumatla birləşdirildikdə, bu, əsas gəlir mənbələrini və beləliklə, mümkün risk sahələrini aşkar edə bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, böyük ticarət həcmli və yüksək rüsum dərəcələri mütləq özlüyündə yüksək riskdən xəbər vermir, məsələn, böyük bir rüsum ödəyicisi yüksək dərəcədə uyğunluq göstərə bilər.

c. İdxalçı profilləri və ticarət seqmentasiyası

Sözügedən biznes subyektləri ilə bağlı tarixi uyğunluq qeydlərini və digər müvafiq məlumatları qeyd edən idxalçı profillərinin hazırlanması şiddətlə tövsiyə olunur. Buraya əvvəlki qayda pozuntularının təfərrüatları, aşağı bəyannamələr, tətbiq edilmiş cərimələr və s., habelə ticarətin həcmi və biznesin xarakteri haqqında məlumatlar daxil edilməlidir.

Bəzi hökumətlər risk proqramının mühüm elementi kimi ticarət seqmentasiyası konsepsiyasını inkişaf etdirirlər. Bu, mümkün gəlir riskini və optimal nəzarət növünü müəyyən etməyə kömək edən ticarət həcmi baxımından idxalçıların ölçüsünü dəyər üzrə qiymətləndirməyə əsaslanır. Aşağıdakı cədvəllərdə bu yanaşmadan istifadə edən Zambiya Gəlir İdarəsi tərəfindən verilən məlumatlar göstərilir [12, s.10-11].

Cədvəl 6: İdxalçıların ticarət seqmentasiyası

İdxalçı kateqoriyası	İllik gömrük dəyəri (Zambia Kvaça – milyardlarla)	Ümumi dəyərin faizi	Şirkətlərin sayı	Ümumi sayın faizi
Böyük	>70	89.6%	322	1.6
Orta	>10<70	6.8%	790	3.0
Kiçik	<10	3.6%	23044	95.4

Mənbə: WCO, PRACTICAL GUIDELINES FOR VALUATION CONTROL, 2012

Cədvəl 6 göstərir ki, kiçik idxalçılar bütün idxalçıların 95%-dən çoxunu təşkil etsələr də, bütün idxalın dəyərinin yalnız 3,6%-nə cavabdehdir.

Cədvəl 7: İdxalçı kateqoriyasına görə risklər və onların rejim strategiyası

İdxalçı kateqoriyası	Risk	Rejim strategiyası
Böyük	1.sistematik xətlər 2.transfer qiymətləri	1.audit əsaslı nəzarət 2.gömrük-biznes əməkdaşlığı 3.müəyyən edilmiş zəifliklər üzrə XTİ-lərin maarifləndirilməsi (məlumatlı uyğunluq)
Orta	1.məhdud/zəif sistemlər və daxili nəzarət 2.zəif uçot 3.vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsinin olmaması	1.audit əsaslı nəzarət 2.giriş öncəsi riskə əsaslanan nəzarət 3.müəyyən edilmiş zəifliklər üzrə XTİ-lərin maarifləndirilməsi (məlumatlı uyğunluq) 4.idxalçıya/təmsilçiyə nəzarət edilməsi 5.VÖEN qeydiyyatı
Kiçik	1.sabit ticarət ünvanı/yerinin olmaması 2.vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsinin olmaması 3.daxili nəzarətin olmaması 4.zəif uçot	1.VÖEN qeydiyyatı 2.giriş öncəsi riskə əsaslanan nəzarət 3.XTİ-lərin maarifləndirilməsi (məlumatlı uyğunluq) 4.idxalçıya/təmsilçiyə nəzarət edilməsi

Mənbə: WCO, PRACTICAL GUIDELINES FOR VALUATION CONTROL, 2012

Cədvəl 7 böyük, orta və kiçik treyderlərin müxtəlif risklərini təsvir edir və bu risklərə əsaslanaraq müvafiq rejim və nəzarətləri ayırır.

Bir sıra hökumətlər yalnız müəyyən bir qrup böyük biznes subyektlərinə (Böyük Biznes Komandaları və ya Bölmələri kimi tanınır) nəzarət etməyə təhkim olunmuş komandalar yaradır. Bu, gömrük orqanlarına həmin subyektlər haqqında daha dərin biliyi inkişaf etdirməyə imkan verir və riskin daha dəqiq qiymətləndirilməsinə və uyğunluğun daha effektiv şəkildə təkmilləşdirilməsinə şərait yaradır. Bu konsepsiya bütün rüsum və vergi məsələlərinə bir komanda tərəfindən nəzarəti asanlaşdırmaq üçün bəzi gəlir orqanları tərəfindən daha da genişləndirilə bilər.

d. Riskin qiymətləndirilməsi aləti kimi qiymətləndirmə verilənlər bazasının yaradılması və istifadəsi

Qiymətləndirmə verilənlər bazası idxal mallarının potensial dəyər azalmasını müəyyən etmək üçün bir vasitə kimi tətbiq oluna bilər. Bu, həssas bir sahədir və verilənlər bazasının yaradılması və tətbiqi diqqətlə idarə olunmalıdır. Bundan başqa

qeyd etmək lazımdır ki, qiymətləndirmə verilənlər bazası bütün hökumətlər üçün qiymətləndirməyə nəzarət proqramının vacib komponenti olmaya bilər [12].

Ölkəmizdə də risk əsaslı nəzarət sistemi olan Avtomatlaşdırılmış Risk Analizi Sistemi (ARAS) tətbiq olunmaqdadır. Bu sistem DGK tərəfindən tətbiq edilən yeni layihədir və bu layihə beynəlxalq təcrübə və standartlara əsaslanaraq hazırlanmışdır. ARAS - məlumatların öncədən emalı hesabına yük və nəqliyyat vasitələrinin sürətli sərhəd keçidinə, çevik gömrük rəsmiləşdirilməsinə şərait yaradan, biznes subyektlərinin əməliyyat xərclərini azaldan süni intellekt əsaslı maşın öyrənmə alqoritmləri ilə işləyən Avtomatlaşdırılmış Risk Analizi Sistemidir. Burada xarici ticarət iştirakçılarının, daşıyıcıların, malların (nəqliyyat vasitələrinin) müvafiq indikatorlar üzrə risk profili müəyyən edilməklə onlara sərhəd keçidi və gömrük rəsmiləşdirilməsi proseduru təyin ediləcək, mallar ölkə ərazisinə daxil olanadək onlar üçün müvafiq dəhliz (yaşıl, sarı, mavi, qırmızı) və mal buraxılış qaydası risk mühərriki vasitəsilə müəyyən ediləcək [21].

Hərtərəfli və effektiv qiymətləndirməyə nəzarət proqramının digər mühüm komponenti də məcburi qərarlar mexanizminin tətbiq olunmasıdır.

Əvvəlcədən rəsmiləşdirmə mərhələsində çatdırılma bəyannamələri və digər mənbələr vasitəsilə gözlənilən yüklər haqqında əvvəlcədən məlumat əldə edilə bilər. Bu məlumatlar ilkin hədəfləmə seçimləri edə bilən risk təhlili qrupları tərəfindən təhlil edilə bilər. Bununla belə, bir qayda olaraq, idxal olunan malların qiymətləndirilməsi və ya təsnifatı ilə bağlı təfərrüatlı yoxlamaların aparılması üçün həmin mərhələdə məhdud məlumat mövcuddur.

Məcburi qərarlar mexanizminin mahiyyəti ilə tanış olmaq. İdxal olunan mallar gəlməmişdən əvvəl XTİ-lərə məsləhət və təlimatların verilməsi effektiv gömrük qaydalarına riayət olunması proqramının mühüm hissəsidir. Treyder gözlənilən rüsum öhdəliyi ilə bağlı daha çox əminlik əldə edir və bu, malların daha sürətli rəsmiləşdirilməsinə gətirib çıxaran gömrük müdaxiləsi ehtimalını azaldır. Gömrük

orqanları həmçinin risklərin idarə edilməsi məqsədləri üçün faydalı olan gözlənilən idxallar haqqında qabaqcadan biliyə malik olmaqdan faydalanır.

İlkin qərarlar konsepsiyası bir çox ölkələrdə, ilk növbədə, tarif təsnifatının müəyyən edilməsi və güzəştli mənşə hüququ ilə bağlı yaxşı qurulmuşdur. Tarif təsnifatı üzrə qərarlar ən geniş yayılmış olan qərarlardır, idxalçı tərəfindən verilən məlumatlar əsasında gömrük orqanları müvafiq ticarət ədəbiyyatını və malların nümunəsini yoxlaya və müvafiq təsnifatı müəyyən edə bilər. Bəzi hallarda müstəqil bir sənaye mütəxəssisinin məsləhəti də tələb oluna bilər. Nəhayət, müvafiq Harmonizləşdirilmiş Sistemin kod nömrəsi ilə ifadə oluna və müəyyən edilə bilən və eyni məhsulun eyni spesifikasiyalara uyğun olaraq hazırlanmış bütün partiyalarına şamil ediləcək qərar qəbul edilə bilər.

Gömrük dəyəri (qiymətləndirmə) məqsədləri üçün əvvəlcədən qərarların verilməsi bu günə qədər daha az yayılmışdır. Bunun səbəbi isə konsepsiyanın müəyyənləşdirilməsinin asan olmaması və XTİ-lərin və gömrük orqanlarının bu mexanizmin faydaları ilə tam tanış olmamasıdır. Xüsusiyyətləri davamlı və adətən zamanla sabit olan malları əhatə edən tarif təsnifatına dair qərarlardan fərqli olaraq, gömrük dəyəri, hətta eyni mallar üçün belə, əməliyyatların xarakterindəki dəyişikliklər səbəbiylə bir partiyadan digərinə dəyişəcəkdir. Həmçinin, gömrük dəyərini təyin edərkən nəzərə alınmalı olan bir çox müxtəlif elementlər ola bilər (məsələn, satış komissiyaları və royaltilər kimi Gömrük Qiymətləndirməsi Sazişinin 8-ci maddəsində düzəlişlər), hansı ki, bu elementlər eyni mallar eyni tərəflər arasında ticarət edildikdə belə, müəyyən əməliyyatlar üçün mövcud olduğu halda, digərləri üçün olmaya bilər [12].

Ölkəmizdə həyata keçirilən irimiqyaslı iqtisadi islahatlar çərçivəsində gömrük xidməti ona həvalə edilmiş vəzifələrin vaxtında və keyfiyyətlə icrasına nail olmaq məqsədilə öz fəaliyyətini “Gömrük İNKİŞAF modeli”nə uyğun olaraq davam etdirir. İNKİŞAF modelinin ideoloji izahı düzgün istiqamətdə hərəkət edib, novator olaraq, keyfiyyətə diqqət yetirərək, işgüzar davranıb vətəndaşlar və biznes subyektləri üçün şəffaf, asan və faydalı gömrük həlləri ərsəyə gətirməkdən ibarətdir.

“Gömrük İNKİŞAF modeli”nin cəmiyyətdə mahiyyəti üzrə mənə yükündən irəli gələn son məqsədlərinə nail olmaq üçün DGK-nın qısa və orta müddətli perspektiv hədəflərini, prioritet sahələrini və vəzifələrini müəyyən edən strateji planlaşdırma sənədi olan “Gömrük Xidmətinin Fəaliyyət Proqramı” hazırlanmışdır. Fəaliyyət Proqramında İNKİŞAF modelinin istiqamət komponentinə uyğun olaraq gömrük inzibatçılığında aşkar edilmiş həlli vacib məsələlər müəyyən edilmişdir. Bu məsələlər 4 kateqoriyada birləşdirilmişdir: 1) Gömrük dəyəri və ödənişlər; 2) Sərhəd keçidi; 3) Proses və prosedurlar; 4) Sistem və alətlər [22].

Gömrük dəyəri və ödənişlər kateqoriyası aşağıdakı məsələləri ehtiva edir [22]:

1. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi işinin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması;
2. Gömrük rüsum dərəcələrinin və gömrük yığımlarının tətbiqi, malların təsnifatlandırılması.

Gömrük dəyəri üzrə hazırda tətbiq edilən layihələrdən aşağıdakıları nümunə göstərmək olar [22]:

- Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin vahid metodikası;
- Gömrük dəyərinə düzəliş bildirişinin 24 saat ərzində verilməsi

Gömrük dəyəri üzrə icrası davam edən layihələrdən isə “Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsullarının izahedici qeydləri” layihəsini misal göstərmək olar. Ölkəmizin gömrük sistemində aşkar edilmiş həlli vacib digər məsələlər də daxil edilməklə, “Gömrük İNKİŞAF modeli”nin implementasiyası DGK-nın qarşısında duran əsas prioritetdir [22].

Görülən tədbirlər və aparılan islahatlar çərçivəsində gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi metodologiyası xarici ticarət iştirakçıları tərəfindən daha aydın anlaşılaq və XTİ-lər bu mövzuda maariflənmiş olacaq, gömrük rəsmiləşdirməsinə sərf olunan vaxt azaldılaraq ticarətin asanlaşdırılması və şəffaflaşdırılması reallaşacaq, gömrük rüsumlarının ödənilməsindən yayınma hallarının qarşısı alınmaqla dövlət büdcəsinin gəlir itkisi ilə üzləşməsi problemi həll olunacaq,

həmçinin bütün bunların reallaşması ilə ölkənin iqtisadi inkişafına töhfə veriləcəkdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Ticarətin asanlaşdırılması ilə dövlətin gəlirlərinin qorunması arasında ahəngdar tarazlığı təmin etmək üçün səmərəli alət və üsullardan istifadə etmək lazımdır. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi metodologiyası beynəlxalq ticarət üçün ən əhəmiyyətli məsələlərdən biridir. Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi təcrübəsi ümumi qəbul edilmiş prinsip və standartlara əsaslansa da, hər bir ölkənin özünəməxsus qanunvericilik sistemi ilə müəyyən edilmiş fərqli yanaşması da mövcud ola bilər.

Tədqiqat işində Yaponiya və Yeni Zelandiya kimi inkişaf etmiş ölkə nümunələri təhlil edilmişdir. Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, Yaponiya ÜTT-nin Qiymətləndirmə Sazişinə əsaslanan Gömrük Qiymətləndirmə Sistemini mənimsəmiş və bu sistemlə bağlı müddəalar ölkənin Gömrük Tarifi Qanununda nəzərdə tutulmuşdur. Yeni Zelandiya haqqında aparılan araşdırmalar ilə Yeni Zelandiya Gömrük xidmətinin gömrük dəyəri üzrə məcburi qərarlar mexanizmi və bu mexanizmin necə tətbiq edildiyi araşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsi zamanı müxtəlif məsələlər qarşıya çıxır. Bu məsələlərin, gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin problemli tərəflərinin araşdırılması və bu problemlər üçün həll yollarının tapılması ölkə iqtisadiyyatı üçün olduqca vacib məsələlərdən biridir. Azərbaycan Respublikasında gömrük dəyəri ilə bağlı hansı problemlərin mövcud olması, bu problemlərin həll yollarının araşdırılması ilə üçüncü fəsildə tanış olduq. Nəinki gömrük dəyəri, ümumiyyətlə, ölkəmizin gömrük sistemində mövcud olan problemlər ilə bağlı DGK tərəfindən müxtəlif layihələr işlənilib hazırlanır və bu layihələrin implementasiyası gömrük xidməti qarşısında duran əsas prioritetlərdəndir. Ölkəmizin gömrük sisteminin müasir standartlara, iyirmi birinci əsrin çağırışlarına uyğun olaraq modernizasiyası, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq edilməsi, beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılması və sadələşdirilməsinə töhfə verilməsi müasir dövrdə ölkə iqtisadiyyatı və xarici ticarət üçün çox vacib məqamlardandır.

Araşdırmalar zamanı qənaətə gəldiyim nəticələrə görə, ölkəmizdə gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı qarşıya çıxan əsas məsələlər bunlardır:

- Bəyannaməçilər tərəfindən idxal olunan malların dəyərinin manipulyasiya edilərək aşağı göstərilməsi cəhdi və bununla da daha az rüsum ödənilməsi;
- Bəyannaməçilər tərəfindən Gömrük Məcəlləsində, “Gömrük tarifi haqqında” Qanunda gömrük dəyəri ilə əlaqədar müddəalara, tələblərə riayət edilməməsi;
- “Gömrük bəyannamələrinin doldurulması qaydalarının metodikalarının və metodiki tövsiyələrinin təsdiqi haqqında” DGK-nın 100/143 sayılı Sərəncamının tələblərinə riayət edilməməsi;
- Bəyannaməçilərin idxal və ya ixrac etdikləri mallara dair tam və adekvat təsvirləri, malların özünəməxsus xüsusiyyətlərini gömrük bəyannaməsində düzgün qeyd etməmələri;
- Hər bir sövdələşmə özünəməxsus xarakter daşdığı üçün gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi mürəkkəb bir hala çevrilir. Ona görə də malların keçirilmə xüsusiyyətlərinin (istifadəsi yararsız malların keçirilməsi, lizinq müqaviləsi əsasında malların keçirilməsi, auksionlardan alınmış malların keçirilməsi, köhnəlmiş malların keçirilməsi və s.), sövdələşmə tiplərinə görə kateqoriya sayının artırılması da DGK-nın diqqətində olan məsələlərdən biridir;
- İdxal olunan məhsulların müxtəlifliyi, qiymətlərin sürətlə dəyişməsi və müxtəlif sövdələşmələr üçün müxtəlif satış şərtlərinin mövcud olması gömrük orqanları üçün idxal olunan malların qiymətləndirilməsində böyük çətinliklər yaradan məsələlərdəndir;
- Gömrük dəyəri ilə bağlı mübahisələrin nəqliyyat vasitələrinin boş dayanmasına və sahibkarların əlavə xərclərinin yaranmasına səbəb olması;
- Malların gömrük dəyəri araşdırılarkən «Gömrük tarifi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 16-cı maddəsindən irəli gələrək

idxal olunan eyni və ya eynicinsli malların daxili bazarda satış qiymətləri barədə məlumatların çatışmazlığı;

- Gömrük orqanları tərəfindən post-gömrük auditinin səmərəli tətbiq edilməməsi;
- Xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi təcrübəsi haqqında az məlumatlı olmaları;
- Gömrük orqanlarının əməkdaşları ilə xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları arasında ünsiyyət probleminin, anlaşmazlıqların meydana gəlməsi.

Bu məsələlərin həll yollarını araşdırmaq və bu problemləri aradan qaldırmaq üçün müəyyən addımlar atılmalı, işlər görülməlidir. Bu məsələlərin həlli istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin görülməsini təklif edə bilərəm:

- Gömrük dəyəri və digər məsələlər ilə əlaqədar ÜGT və ÜTT ilə əməkdaşlıq etmək, bu təşkilatlarla daha səmərəli əlaqələr qurmaq;
- Gömrük-Biznes əməkdaşlığını təmin etmək və bu əməkdaşlığı inkişaf etdirmək (gömrük dəyəri məsələləri ilə bağlı özəl sektor ilə maarifləndirmə tədbirləri aparmaq və s.);
- Gömrük orqanı daxilində məlumat mübadiləsini təkmilləşdirmək;
- Yüksək riskli yüklərin aşkar edilməsi imkanlarını təkmilləşdirmək üçün gömrük orqanları arasında əməkdaşlığı gücləndirmək;
- Qiymətləndirmədə yanlışlıq ehtimalı yüksək olan həssas əmtəələrin, eləcə də onların risk parametrlərinin müəyyən edilməsi və onların qiymətləndirmə tendensiyalarını izləmək və düzəldici addımlar atmaq;
- Uğurlu kadr siyasətinin aparılması və peşəkar biliyə əsaslanan xidmət mədəniyyətinin tətbiqi. Yəni gömrük orqanlarına yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb edilməsi, əməkdaşların potensialının artırılması, kadrların seçilməsi üçün təlim-tədris proqramlarının hazırlanması və s. maarifləndirmə tədbirləri nəzərdə tutulur;
- Ölkədə gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi sisteminin beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması;

- Dəyərləndirmədə subyektiv amillərin aradan qaldırılması;
- Milli idxal və ixrac verilənlər bazalarının yaradılması. Belə verilənlər bazalarından istifadənin faydalarına bunlar daxildir: gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində şəffaflığın artırılması və ticarət uyğunluğunun gücləndirilməsi; dəyərləndirmə ilə bağlı səhvlərə yol verən idxalçıların haqsız qiymət üstünlüyü ilə təmin edilməsinin minimuma endirilməsi; tələblərə cavab verən treyderlər və yerli istehsalçılar üçün bərabər şəraitin təmin edilməsi. Bu cür verilənlər bazası hərtərəfli olmalı və müntəzəm olaraq yenilənməlidir. Yenilənmiş qiymət məlumatlarını ehtiva edən verilənlər bazasına sahib olmaq gömrük dəyəri kontekstində əhəmiyyət kəsb edir. Davamlı olaraq yenilənən gömrük verilənlər bazası idxalçının (bəyannaməçinin) gömrük dəyərini aşağı salmasına da mane ola bilər;
- Respublikada gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar olan qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi.

Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə ölkə iqtisadiyyatı bir çox fayda əldə edə bilər, məsələn, dövlət resurslarının səmərəli bölgüsü, gəlirlər üzərində nəzarətin güclənməsi, ticarətin inkişafı, yerli istehsalın inkişafı, integrasiya və şəffaflığın artması, uyğunluq və könüllü riayətəmə mədəniyyətinin artması və s. Məqsəd uyğunluğu təşviq etmək və uyğunsuzluq səviyyəsini azaltmaq olmalıdır. Bu isə strateji və əlaqələndirilmiş yanaşma tələb edir və əsas risk sahələrinə diqqət yetirərək, lazımi dəyişiklikləri həyata keçirmək üçün yüksək səviyyəli idarəetmə dəstəyini tələb edir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

- 1.Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi, Bakı – 2011
- 2.Dövlət Gömrük Komitəsi, Gömrük Xidmətinin Fəaliyyət Proqramı, 2022
- 3.Gömrük tarifi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı – 2013
- 4.Heydərov Əliəkbər, “Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsi”, 220 səh.
- 5.Heydərov K.F., “Gömrük işinin əsasları - 4 cilddə. İkinci cild. Gömrük orqanlarının iqtisadi fəaliyyəti”, Bakı, “Azərnəşr”, 1999, 392 səh.
- 6.Transfer qiymətlərinin müəyyən edilməsi və tətbiqi qaydaları haqqında Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Kollegiyasının Qərarı, Bakı – 2017

İngilis dilində

- 7.East African Community, “A Guide to the Customs Valuation of Imported Goods in the East African Community”, 2012, p.105
- 8.Lowitt Sandy, “DECREASING IMPORT CUSTOMS FRAUD IN THE CONTEXT OF CUSTOMS MODERNISATION TRENDS”, 2019, p.40
- 9.New Zealand Customs Service, “GUIDE TO APPLYING FOR A CUSTOMS VALUATION RULING ON IMPORTED GOODS”, 2018, p.17
- 10.Rosenow Sheri, O'shea Brian J. “A Handbook on the WTO Customs Valuation Agreement”, Cambridge University Press, 2010, p.288
- 11.WCO, “Guide to Customs Valuation and Transfer Pricing”, 2018, p.113
- 12.WCO, PRACTICAL GUIDELINES FOR VALUATION CONTROL, 2012, p.58
- 13.WCO, TECHNICAL GUIDELINES ON ADVANCE RULINGS FOR CLASSIFICATION, ORIGIN AND VALUATION, 2018, p.19

Türk dilində

- 14.Çelikkaya Ali, 2001, “Türk gümrük kanunu'nun vergilemeye ilişkin hükümlerinin değerlendirilmesi”, Anadolu Üniversitesi, 255 sayfa.
- 15.Dağdelen Kenan, 2022, “Gümrük vergilerinin makro ekonomik etkileri üzerine ampirik bir analiz”, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 73 sayfa.
- 16.Karabağ Utku, 2012, “Eşyanın gümrük kıymeti uygulaması ve transfer fiyatlandırması karşısındaki durumunun değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi, 201 sayfa.
- 17.Kaya Muhammet, 2019, “Eşyanın gümrük kıymeti, vergilendirilmesi ve uyuşmazlıklarının çözüm yöntemleri”, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 247 sayfa.
- 18.Tuncer Denizhan, 2007, “Vergi tekniği açısından gümrük vergisinin değerlendirilmesi”, Uludağ Üniversitesi, 168 sayfa.

İnternet resursları

- 19.Birləşmiş Krallıq Hökumətinin rəsmi internet səhifəsi, <https://www.gov.uk/guidance/valuing-imported-goods-using-method-1-transaction-value>
- 20.Dövlət Gömrük Komitəsinin rəsmi internet səhifəsi, <https://customs.gov.az/az/sahibkarlar-ucun/mecburi-qerarlar>
- 21.Dövlət Gömrük Komitəsinin rəsmi internet səhifəsi, <https://customs.gov.az/az/faydali/xeberler/3740>
- 22.Dövlət Gömrük Komitəsinin rəsmi internet səhifəsi, <https://customs.gov.az/az/komite/missiya-ve-geleceye-baxis>
- 23.<https://www.investopedia.com/ask/answers/040115/which-countries-have-highest-tariffs.asp>

24. https://na.eventscloud.com/file_uploads/9b7892af3ac4c0528a1d863f791d9648_LUXBackgroundtotheagreementEN.pdf

25. ÜTT Gömrük Dəyərləndirilməsi üzrə Texniki Məlumatlar raportu, https://www.wto.org/english/tratop_e/cusval_e/cusval_info_e.htm

26. Yaponiya Gömrük Xidmətinin rəsmi internet səhifəsi, https://www.customs.go.jp/english/summary/value_details.htm

ƏLAVƏ 1

Gömrük dəyəri üzrə məcburi qərar qəbul edilməsi üçün müraciət

1. Ərizəçi (adı, ünvanı)	Rəsmi istifadə üçündür Qəbul tarixi: Nəşr tarixi:
2. Ərizəçinin statusu İdxalatçı ☐ Təmsilçi ☐ Broker ☐ Digər ☐ (zəhmət olmasa, qeyd edin)	
3. Malların təsviri	
4. Aşağıdakılarla bağlı qərar qəbul edilməsi tələb olunmuşdur: Qiymətləndirmə üsulu ☐ Komissiya haqları ☐ Yardım xərcləri ☐ Royalti və lisenziya haqları ☐ Satıcıya çatan gəlir ☐ Digər ☐ (zəhmət olmasa, qeyd edin)	5. Alıcı və satıcı ÜTT-nin Qiymətləndirmə Sazişinin 15-ci maddəsində müəyyən edildiyi kimi əlaqəli şəxslərdir? Bəli ☐ Xeyr ☐ Əgər belədirsə, zəhmət olmasa, ətraflı məlumat verin və əgər varsa, test dəyərlərini təqdim edin
6. Sövdələşmə(lər)in təsviri	
7. Qiymətləndirmə qərarının müəyyən edilməsinə kömək etmək üçün təqdim olunan sənədlər Satış müqaviləsi ☐ İnvoys(lar) ☐ Lisenziya/ royalti müqaviləsi ☐ Distribüter/ təmsilçi müqaviləsi ☐ Komissiya/ Broker müqaviləsi ☐ Nəqliyyat sənədi ☐ Sığorta müqaviləsi ☐ Ödəniş sübutu ☐ Digər ☐ (zəhmət olmasa, qeyd edin)	
8. Əlavə məlumat	
9. Əvvəllər eyni və ya oxşar məsələ ilə bağlı məcburi qərar qəbul edilməsi üçün müraciət etmişiniz? Bəli ☐ Xeyr ☐ Əgər belədirsə, zəhmət olmasa, ətraflı məlumat verin	
10. Eyni və ya oxşar məsələ ilə bağlı qəbul edilmiş məcburi qərarın mövcudluğundan xəbəriniz var? Bəli ☐ Xeyr ☐ Əgər belədirsə, zəhmət olmasa, ətraflı məlumat verin	

11. Qərar tələb olunan məsələ hər hansı dövlət qurumu, apellyasiya məhkəməsi və ya məhkəmə qarşısındadır?

Bəli ☐ Xeyr ☐

Əgər belədirsə, zəhmət olmasa, ətraflı məlumat verin

12. Tələb olunan qərar üzrə ərizəçinin rəyi/ mövqeyi

Bəyan edirəm ki, bu formada və hər hansı əlavəsində olan bütün məlumat və ifadələr bildiyim qədər doğru, dəqiq və tamdır.

Ərizəçinin İmzası:

Tarix:

Telefon:

Faks:

E-Poçt Ünvanı:

**Daha çox yerə ehtiyacınız varsa, əlavə vərəq əlavə edin*

Mənbə: WCO, TECHNICAL GUIDELINES ON ADVANCE RULINGS FOR CLASSIFICATION, ORIGIN AND VALUATION, 2018, p.16-17

ƏLAVƏ 2

İstifadə olunmuş nəqliyyat vasitələrinin bəyannamə forması nümunəsi

Zambiya Gəlir İdarəsi

Gömrük Xidmətləri Bölməsi

İstifadə Olunmuş Motorlu Nəqliyyat Vasitələrinin Bəyannamə Forması

(Gömrük Bəyannaməsinə Əlavə Edin)

İdخالçı/ Təmsilçi tərəfindən bəyannamə

Təmsilçinin adı Kodu

İdخالçıların adı VÖEN

1. Avtomobilin markası və modeli
2. İl Avtomobilin növü (yük avtomobili, mikroavtobus, sedan)
3. Mühərrikin həcmi Ötürücü Yanacaq növü
4. Yürüş Tonaj
5. Aksesuarlar (Qeyd edin)

Kondisioner Yüngül lehimli diskler Elektrik sükanı Lyuk Mərkəzi kilid

Elektrik pəncərələri Turbo Hava deflektoru Güc güzgüsü Hava yastıqları

Qoşa kamera Yanacaq enjeksiyonu Kilid əleyhinə əyləclər Yüksək göyertə

Aşağı göyertə

6. FOB dəyəri Dəniz yükdaşımaları Liman haqları
7. Daxili yükdaşıma (Avtomobil Çatdırılma Xidməti) Daxili yükdaşıma (Öz təkərləri) Digər ödənişlər
8. Cəmi CİF (xarici valyuta)

Bəyannamənizi dəstəkləmək və sürətli rəsmiləşdirməni asanlaşdırmaq üçün, zəhmət olmasa, aşağıdakıları təqdim edin:

- Digər gömrük orqanlarının orijinal tarix möhürü ilə Orijinal İnvoyslar
- Gömrük bəyannamələri
- Yük və liman haqları invoysları/ ödəniş qəbzləri
- Orijinal tarix möhürü ilə ixrac/ tranzit gömrük bəyannamələri
- Bank köçürmələri
- Satıcı ilə e-poçt/ faks yazışmaları
- Alış-veriş/ sorğu zamanı avtomobilin internetdən çapı
- Hərracda iştirak sertifikatı/ qəbzləri
- Satınalma bazarında reklam materialları (qəzet/ jurnallar və s.)

Mən/ biz idxalçı(lar)ın təmsilçisi olaraq burada olan məlumatların və əlavə edilən/ təqdim olunan sənədlərin doğru və tam olduğunu və Gömrük və Aksiz Qanununun – Başlıq 322 sayılı müddəalarına uyğun olduğunu bəyan edirəm.

İmza Tarix//

Yanlış bəyannamə rüsumun ödənilmiş dəyərinin 300%-i qədər cərimə, müsadirə və ya cinayət təqibinə səbəb olacaqdır.

RƏSMİ İSTİFADƏ ÜÇÜNDÜR

Yekun Gömrük Dəyəri Baza İstinad

*Baza (1 = Sövdələşmə qiyməti, 2 = Eyni mallar, 3 = Eynicinsli mallar, 4 = Çıxılmış dəyər, 6 = Ehtiyat), İstinad (2, 3, 6-cı üsullar üçün)

Yoxlayan İmza Tarix

Mənbə: WCO, PRACTICAL GUIDELINES FOR VALUATION CONTROL, 2012, p.53